

Received/ Makale Geliş 09.06.2023
Published / Yayınlanma 31.07.2023
Volume/ Cilt (Issue/ Sayı) 7 (32)
ss / pp 606-632

10.5281/zenodo.8201105
Derleme Makalesi
ISSN: 2687-5640
pejoss.editor@gmail.com

Prof. Dr. Emine ERATAY

<https://orcid.org/0000-0001-6798-1753>

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Bolu / TÜRKİYE

Yetersizliği Olan Ergen ve Yetişkinlerle Yapılan Cinsel Eğitim Araştırmalarının Sistematik Değerlendirilmesi

Systematic Assessment of Sex Education Research with Adolescents and Adults with Disabilities

ÖZET

Araştırmada yetersizliği olan ergen ve yetişkin bireylerle 1990-2023 yılları arasında yapılan cinsel eğitim araştırmalarının sistematik olarak derlenmesi amaçlanmıştır. Niteliksel araştırmalardan doküman incelemesiyle planlanan araştırmada PRISMA 2020 kurallarına göre yetersizliği olan bireylerle gerçekleştirilmiş olan cinsel eğitim uygulamaları ve etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. ERIC, Scopus, PubMed, Psycho-Info, Taylor-Francis, Springer, Routledge, Academic Source Complete, Google Academic gibi veri tabanlarındaki hakemli dergilerde yayınlanan makaleler ve Ulusal Tez Merkezinde yer alan tezler "cinsel eğitim, cinsellik, yetersizliği olan yetişkin bireyler ve ergenler, özel eğitimde cinsel eğitim, cinsellik eğitimi, üreme sağlığı" anahtar kelimeleriyle taranmış ve 200 makale ve 14 teze ulaşılmıştır. Araştırmacı ve hem özel eğitim hem de cinsel eğitim alanındaki bir uzman tarafından dâhil edilme ve dışlama kriterleri belirlenmiştir. Uzman ve araştırmacının farklı değişkenler açısından gerçekleştikleri kodlamalar sonucunda gözlemciler arası güvenilirlik %95 olarak bulunmuştur. Taramalar sonucunda ulaşılan makalelerden 96'sı, Ulusal Tez Merkezinde cinsel eğitimle ilgili tezlerden 14'ü araştırmaya dâhil edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda araştırmada; 1) Farklı yetersizlik gruplarındaki bireylerle yapılan araştırmalar, 2) Zihin yetersizliği olan bireylerin cinsel durum ve sorunları, 3) Osb'li bireylerin cinsel durum ve sorunları, 4) Yetersizliği olan bireylerde cinsel sağlık ve üreme sağlığı, 5) Ebeveynlerin, 6) Öğretmen, farklı profesyonellerin görüşleri, 7) Başarılı programlar, olmak üzere yedi kategoride veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda en fazla zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu olan ergen ve yetişkin bireylerle cinsel eğitim çalışmalarının gerçekleştirildiği; araştırmaların daha fazla 2000'li yıllar ve sonrasında gerçekleştirildiği; yöntem olarak tek denekli araştırmaların ve fikir makalelerinin daha az yer aldığı; nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin daha fazla kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Cinsel eğitim, cinsellik, yetersizliği olan yetişkin bireyler ve ergenler, özel eğitimde cinsel eğitim, cinsellik eğitimi, üreme sağlığı.

ABSTRACT

The aim of the study is to compile a systematic evaluation of sex education research conducted with adolescents and adults with disabilities between 1990 and 2023. In the research, which was planned according to PRISMA (2020) rules and document analysis from qualitative research, sexual education practices with individuals with disabilities and their effects were evaluated. Articles published in refereed journals in databases such as ERIC, Scopus, PubMed, Psycho-Info, Taylor-Francis, Springer, Routledge, Academic Source Complete, Google Academic and theses in the National Thesis Center were scanned with the keywords "sexual education, sexuality, adults and adolescents with disabilities, sexual education in special education, sexuality education, reproductive health" and 200 articles and 14 theses were reached. Inclusion and exclusion criteria were determined by the researcher and a specialist in both special education and sex education. As a result of the coding performed by the specialist and the researcher in terms of different variables, the inter-observer reliability was found to be 95%. As a result of the scans, 96 of the articles and 14 of the theses on sexual education in the National Thesis Center were included in the study. As a result of the findings obtained in the research, data was collected in 7 categories: 1) Studies conducted with individuals in different disability groups, 2) Sexual status and problems of individuals with intellectual disabilities 3) Sexual status and problems of individuals with OSD, 4) Sexual and reproductive health in individuals with disabilities, 5) Parents, 6) Teachers, opinions of different professionals, and 7) Successful programs. The research revealed that sexual education studies were mostly conducted with adolescents and adults with intellectual disability and autism spectrum disorder; more studies were conducted in the 2000s and later; single-subject studies and opinion articles were less common as methods; qualitative and quantitative research methods were used more often.

Keywords: Sexual education, sexuality, adults and adolescents with disabilities, sexual education in special education, sexuality education, reproductive health.

1. GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (2010)cinsel sağlığı; yalnızca hastalık, işlev bozukluğu ve engellilik durumu dışında; cinsellikle ilgili fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel olarak sağlıklı olma hali şeklinde tanımlamıştır.

Cinsel sağlık eğitimi doğumla başlayan ve yaşam boyu süren bir süreç olup; cinsel eğitimin amacı cinsel sağlığı korumaktır. Cinselliğin duygusal yönlerinde bilinçli olma, başkalarının kişilik, beden ve değerlerine saygı duyma, ruhsal ve bedensel cinsel beraberliği sürdürülebilir, cinsiyete uygun kişilik özellikleri geliştirebilir, topluma uyum sağlama, cinsel organların yapı ve fonksiyonları hakkında doğru bilgiye sahip olma, cinsel anormalliklerin farkında olma, kendisini ve ailesini koruyabilme; sağlıklı cinsel yaşamın ön koşulları sayılmaktadır (Gürsoy & Gençalp, 2010; Taşcı, 2016).

İnsanlık tarihi kadar eski olan cinsellik hep var olmasına rağmen ancak 20.yy'da cinsel eğitim önem kazanmıştır. Özellikle muhafazakâr toplumlarda, diğer gelişim alanlarındaki gelişim ve eğitim kabul görürken cinsellik ve cinsel eğitim bir tabu olarak görülüp yadsınan ve ihmal edilen bir gelişim ve eğitim alanı olmuştur. Türkiye'de cinsellik konuşulması kaçınılan, yadsınan bir alan olmuş; bireysel ve toplumsal pek çok yararı olan, özellikle Türk eğitim sisteminde oldukça gereksinim duyulan cinsel eğitim Milli Eğitim Bakanlığı'nın okul öncesi ve ilköğretim programında yer almamış ve acilen bu durumda ülke bazında cinsel eğitim politikasının geliştirilmesinin önemi göze çarpmaktadır (Çalışandemir, Bencik ve Artan, 2008; Bilen & Topçuoğlu, 2008).

Dünya Sağlık Örgütü cinsel sağlık ve cinsel yaşamı fiziksel, psikolojik, zihinsel ve sosyal olarak bir bütün olarak ele almakta ve bu yolla gençlerin kişilik, iletişim ve sevgi dolu bir şekilde güçlü bir birey olacaklarını ve böylelikle sağlıklı bir toplumun oluşabileceğini savunmaktadır (Gölbaşı, 2003).

Cinsel sağlığın bozulması yalnızca fiziksel sağlığı etkilemeyip, bireylerin ruhsal sağlıklarını ve daha ileri boyutlarda aile sağlığı ve toplumların sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir (Bozdemir & Özcan, 2011). Sevgi, saygı ve doyum egemen kılan bir yapıda olması gereken cinsellik aynı zamanda bireylerin biyolojik, psikolojik ve toplumsal gereksinimlerini de karşılayabilmektedir (Bilen & Topçuoğlu, 2008).

Kapsamlı bir cinsel sağlık eğitimi ile bireylerin yaş ve kültürlerine uygun doğru bilgiler edinmesi, kendi cinsel yaşamı hakkında bilinçli tercih yapabilmesi, tutum, inanç ve değerleri geliştirebilmesi sağlanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yer alan cinsel eğitim programları Türkiye'de göz ardı edilen bir konu olmuştur. Bu programların yürütülmesinde Yücesan & Ayaz-Alkaya,2017) 'ya göre okul sağlığı hemşireleri önerilmiştir.

Konuya farklı açıdan bakan Diler (2014), cinsel eğitimi mahremiyet olarak ele almakta; çocuk ve ergenlere kadın ya da erkek olmakla ilgili algılar, cinsiyete ilişkin rolleri kabul etme, kendi ve karşı cinsin özellikleri hakkında bilgi sahibi olma amacıyla verilen eğitim; aynı zamanda cinsellikle ilgili bilgileri öğrenme, olumlu duygu ve davranışları kazanma çabaları olarak ifade etmektedir.,

Kürek (2012), cinsel kimlik gelişiminde din eğitiminin önemli olduğunu vurgularken; Bayrak-Çelik (2020), Diler (2014)'in yaklaşımına benzer bir şekilde mahremiyet ve cinselliği geçmişten günümüze önemini yitirmeyen ve hep gündemde olan iki kavram olarak değerlendirmekte ve mahremiyet eğitiminin cinsel eğitime oranla daha kapsamlı ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Çocukları gerçeklerden yoksun bırakmayarak verilecek olan eğitimin ders içeriğinin çocuğun gelişim alanı ve düzeyine uygun olması; aile ve öğretmenlerin görüşleri çerçevesine çocuk ve gençlere sosyal hayatın sınırları, nasıl davranılacağı öğretilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Türkiye'de yapılan kapsamlı cinsellik eğitimine yönelik araştırmalardan; sistematik derlemeye dayalı Teke & Melekoğlu (2022), erken çocukluk dönemindeki cinsel eğitim araştırmalarını incelemişler, 16 araştırmaya ulaşımlardır. Kılınç (2023), Türkiye'de cinsel eğitime yönelik yapılan tezleri içerik analiziyle değerlendirdiği araştırmasında; Türkiye'de cinsel eğitime ilişkin çok az araştırmanın olduğunu gençlere cinsellikle ilgili bilgi verilmesinin; özellikle aile ve okulda cinsel eğitim almalarının gerekliliği sonucuna ulaşmıştır. Güçlü & Özerk (2021), örgün eğitim kurumlarında yapılan cinsel eğitim araştırmalarını derledikleri çalışmalarında; yurt dışındaki çalışmaların İtalya, Suudi Arabistan, Romanya, Çin, İran, Endonezya, Brezilya, Meksika, Sırbistan ve İngiltere'de yapıldığını; ülkemizdeki çalışmaların ise örgün eğitim kurumlarında cinsel sağlık eğitimine yönelik betimsel çalışmalardan luştugu ve daha çok üniversite öğrencileri ile gerçekleştirildiği; bu araştırmalarda öğrencilerin cinsel sağlık konusundaki bilgi ve tutumlarının ölçülmesinin amaçlandığı; veli ve öğretmenlerin eğitimine ise çok düşük oranda yer verildiği sonucuna varmışlardır.

Ebeveynlerle yapılan çalışmalardan; Artan, Ceylan & Kurnaz-Adıbatmaz (2020), ebeveynlerin cinsel eğitimde kullandıkları iletişim dilini belirlemeye yönelik bir ölçek belirlemişler ve yüksek öğrenim mezunu ebeveynlerin iletişimde daha başarılı olduklarını saptamışlardır. İlköğretim, orta öğrenim ve ergenlerle yapılan araştırmalarda ve profesyonellerin görüşleri derlendiğinde Yılmaz (2011), cinsel eğitimin yeterli olmadığı ülkelerde bireylerin doğru bilgiye ulaşabilmeleri için kütüphanelerin önemli rolü olduğunu; Çok & Kutlu (2011), ergenlerin cinsel davranışlarına ilişkin çok az şey bildiğini, ancak ergenler arasında erken ve korunmasız cinsel ilişkinin yaşanabildiğini; erken gebeliği, erken ana-babalığı; bu yolla bulaşan hastalıklar ve cinsel istismarın yaygınlaştığını ve tüm bunlara bağlı sorunlu davranışların ergenlerde gözlemlendiğini ve bu olumsuz sonuçların çok sayıda araştırma ile ortaya konulduğunu, onlara verilecek cinsel eğitimin beden gelişimi, imgesi ve benlik imgesine, sağlıklı kimlik ve cinsel değerler sistemi oluşturmaya, sağlıklı cinsel yönelimleri konusunda olumlu katkı sağlayacağını savunmaktadır.

İlköğretim öğrencileri ve ergenlerde yapılan araştırmalarda; onların cinsel eğitim almaya istekli oldukları; kaynak kişi olarak ana- baba ve öğretmenlerini gördükleri (Yılmaz, 1994); orta öğrenimdeki öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin cinsellikle ilgili yanlış inanış ve bilgilerini belirleyen (Şentürk, 2006); ergenlere verilecek cinsel sağlık eğitimiyle sorumluluklarını artırmayı amaçlayan ve onlarda bu konu hakkında bilgi, farkındalık oluşturan (Tekgül, Saltık & Tuncer, 2014) araştırmalara rastlanmıştır.

Üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalarda; psikolojik danışman adaylarının görüşlerini inceleyen araştırmalarında Kumcağız v.d.(2013), danışmanların bu dersi isteyerek seçtikleri ve dersi önemli bulduklarını; cinsel yolla bulaşan hastalıklar hakkında bilgilerini belirlemeye çalışan (Bakır v.d.,2015, Demir & Şahin, 2014); verilen eğitimle gençlerin gebelikle ilgili mitler, cinsellikle ilgili yanlış inanış ve tabularının azaldığını belirleyen (Dağlı & Aktaş-Reyhan, 2022); üniversite öğrencilerinin cinsellikle ilgili bilgi kaynaklarını belirleyen (Berna-Doğan ve ark., 2022); üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerini farklı değişkenlerle değerlendiren (Önel & Buran, 2023) ve yetişkinlerde cinsel doyumu araştıran (Çolo, 2023)'nin araştırmalarına rastlanmıştır.

Bunun yanı sıra yakın bir dönemde Kılınç (2023), Türkiye'de cinsel eğitime yönelik yapılan tezlerin içerik analizini gerçekleştirmiştir. Araştırması kapsamında 30 tez çalışmasını farklı değişkenler açısından ele almış, araştırmalarda daha çok nicel yöntemlerin kullanıldığını ve Türkiye'de cinsel eğitime yönelik çok az tez çalışmasının olduğunu; gençlere cinsellikle ilgili sağlıklı, saygılı seçimler yapabilmeleri, güvenli cinsel davranışlar kazanabilmeleri gerek kendilerine, gerekse topluma saygılarını artırabilmek için aile ve okulda yaşlarına uygun cinsel eğitim verilmesinin uygun olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Teke & Melekoğlu (2022), erken çocukluk dönemi cinsel eğitim çalışmalarını sistematik olarak derlemişlerdir. Araştırmalarında 1998-2022 yılları arasında ulusal ve uluslararası alan yazında ulaştıkları 16 araştırmayı farklı değişkenler açısından incelemişler. Araştırma sonucunda katılımcı grupların çeşitlendirilmesi özellikle zihin yetersizliği olan çocuklarda daha fazla cinsel eğitim çalışmalarına ve aile öğretmenleri bilgilendirmek, mevcut durumu ortaya koymak yerine erken çocuklukta cinsel eğitim programlarına gereksinim duyulduğunu saptamışlardır.

Türkiye'de yetersizliği olmayan bireylerle yapılan araştırmalarda, cinsel eğitimin farklı boyutları ele alınarak uygulanan programların etkili olduğu ve cinsel eğitimin ihmal edilmemesi gereken bir konu olduğu sonucuna varılmıştır.

Yıldız (2020 b) zihin yetersizliği olan genç yetişkinlerin yetişkin yaşamı ve çalışma hayatına hazırlama sürecinde Kişisel bakım temizlik, kendini yönetme, kişiler arası ilişkiler, toplumsal alanlarda uygulanacak kurallar, istihdam edilebilirlik becerileri, sağlık, güvenlik becerilerinin yanı sıra özellikle cinsel eğitim alanlarında desteğe gereksinim duyduklarını; Varol (2005) ise bu bireyler için ileri düzey öz bakım becerilerini sıralarken; turnak bakımı, kozmetik ürünlerinin kullanımı, cinsel organların temizliği, elbise satın alma ve bakımı, yaşa ve havaya uygun giyinme, ilaç kullanımı, sağlıklı yemek yeme becerilerinin yanı sıra cinsel farklılıkların farkına varma, gizliliğe saygı, kadın-erkek sosyal ilişkileri ve uygun cinsel davranışları da ileri düzey öz bakım becerileri kategorisinde değerlendirmektedir.

Ergenlikle beraber yetişkinlik dönemi yetersizliği olan ve olmayan bireylere yeni sorumluluklar getirmektedir. Yetersizliği olan bireylere karşı toplum yeterince olumlu tutum sergileyememekte; bu bireyler cinsel kimlik geliştirme, cinsel yönelimlerini netleştirememeye, toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranmamaktadırlar. Toplumsal ortamlarda bazen uygun cinsel davranışlar sergileyememekte ve bunun sonucunda toplum tarafından olumsuz tepkilere maruz kalıp, dışlanmaktadırlar. Cinsellik

psikolojik yaklaşımların çoğu tarafından kabul edilmesine rağmen, toplumsal normlar tarafından aşırı kontrol altına alınan cinsellik ve cinsel yönden uygun olmayan davranışlarda bulunanlar ciddi tepkilerle karşılaşmakta ve ruh sağlıkları bozulabilmektedir. Yetersizliği olan bireylerin cinselliği yaşaması üzerine iki görüş vardır. Birincisi onların cinsel gereksinimlerini meşru yoldan gidermesi yani evlenmesidir. İkinci görüş ise evliliğin beraberinde bağımsız yaşam sorumluluklarını getireceğinden bu bireylerin bu sorumlulukları yerine getiremeyeceği, bebek doğması ve bu bebeğin de yetersizliği olan bir bebek olması, annenin riskli gebelik yaşayabileceğinden ötürü evliliğe karşı çıkmaktadır (Ardıç, 2017). Kaynaştırma yaklaşımında da yetersizliği olan bireylerin de cinsel yaşamları olduğu ve cinsel eğitim alma hakkına sahip olduğu bu yaklaşımı desteklemektedir (Artan, 2003).

Yetersizliği olan bireylerin doğumdan ya da yetersizlik oluşuktan sonra karşılaştıkları pek çok sorundan biri de cinsel yaşamlarıdır. Onlara destek vermek için sağlık profesyonelleri (Cangöl, Palas-Karaca & Aslan, 2013); farklı disiplinlerin desteği (Hendekçi,2019) ve psikoseksüel gelişimleri üzerinde ayrıntılı bir incelemeye (Yurdakul, 1991); otizm spektrum bozukluğu olan bireylerde ergenlik ve yetişkinliğe geçişte cinsel artışla beraber karşı cinsle uygun olmayan yolla yakınlık kurmak istemekte; onların bilişsel özellikleri dikkate alınarak kapsamlı cinsel eğitim planlamasına (Eyüboğlu, 2019); asperger sendromlu bireylerde karşı cinsle ilişkinin duygusal niteliğini yorumlayamadıklarından (Yıldız, 2020a); zihin yetersizliği olan bireyler tipik gelişim gösteren akranlarına nazaran bu konuda çok az bilgi alma, gözleme, model alma olanağı yakalayamadıklarından ötürü uygun sosyal ve cinsel davranışlar sergileyemediklerinden ve uygun cinsel partner bulamadıklarından, dürtülerini kontrol edemedikleri için toplum içinde uygun cinsel davranışlar sergileyemediklerinden ötürü (Boyacıoğlu, Karaçam & Keser-Özcan, 2018) kapsamlı cinsel eğitime gereksinim duymaktadırlar.

Yetersizliği olmayan bireylere yönelik cinsel eğitim, değerlendirme çalışmalarının sınırlı olması ile Türkiye'de yetersizliği olan bireylere yönelik cinsel eğitim uygulamaları da oldukça sınırlıdır. Geçmişte cinsel eğitim tıp okullarında anatomi ve psikoloji derslerinde; psikoloji lisans derslerinde insan cinselliği, cinsel işlevler ve işlev bozukluğu içeriği ile verilmiş; biyoloji derslerinde de yalnızca üreme hakkında bilgi verilmiş; temel eğitim ve liselerde yasal cinsel eğitim programları yer almamıştır. 1997 yılında "Gençlerin Sağlık Eğitimlerinin Desteklenmesi" projesi ile örgün eğitimde cinsel sağlık eğitimi verecek öğretmenlere hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim verilmiştir. (Çakmak & Çakmak, 2014). Özel eğitim bölümlerinde de öğretmen adaylarına son yıllarda "Ergenlik ve Cinsel Eğitim" adı altında seçmeli ders olarak cinsel eğitim dersi verilmektedir.

Yetersizliği olmayan bireylerin yan sıra yetersizliği olan bireylerde de son derece önemli bir konu olan cinsel eğitim çalışmalarını farklı boyut, yetersizlik grupları ve bu bireylerin ebeveynleri, onlara eğitim veren eğitimciler ve farklı profesyoneller tarafından bu konunun nasıl ele alınması gerektiği son derece önemlidir. Bu araştırmanın bu bağlamda bu konuda araştırma ve uygulama yapmak isteyen araştırmacılara, bu bireylerin ebeveynlerine, bu bireylerle çalışacak tüm profesyonellere ve ileriki araştırmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı 1990-2023 yılları arasında ulusal ve uluslararası alan yazında yetersizliği olan ergen ve yetişkinlerle yapılan cinsel eğitim araştırmalarını sistematik olarak incelemektir. Bu amaçla yetersizliği olan ergen ve yetişkinlerle yapılan cinsel eğitim araştırmaları Prisma (2020) kurallarına göre;

- Amaç ve sonuçlarına,
- Yıllarına,
- Katılımcılarına,
- Araştırmada kullanılan veri toplama yöntemleri ve analizlerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

sorularına yanıt aranacaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada konusu ve amacı nedeni ile nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile PRISMA (2020) kurallarına göre sistematik bir derleme yapılmıştır.

Bu tür araştırmalarda hedeflenen olgu ve olay hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi yapılmakta, araştırmacıya gerekli bilgi sağlanmaktadır. Bu inceleme; dokümanlara ulaşma, orijinalliğin kontrolü, dokümanların anlaşılması, verilerin analiz edilmesi, verilerin kullanılması aşamalarından oluşmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Bu araştırmada yetersizliği olan ergen ve yetişkinlerle yapılan cinsel eğitim araştırmalarını belirlemek amacıyla ulusal ve uluslararası alan yazında 1990-2023 yılları arasındaki çalışmalar sistematik olarak derlenmiş ve betimsel analiz tekniği ile belirli değişkenler açısından analiz edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Süreci

Araştırmada sistematik tarama ile toplanan dokümanlara veri tabanları toplu tarama, TR Dizin, ERIC, JSTOR, Sage Premier, Science Direct, Scopus, Springer Link, Taylor & Francis, Wiley, Academic Search Complete, Google Academic, PubMed, Proquest, PsychoInfo, Routledge, Wiley gibi veri tabanlarından; ayrıca Türkiye'deki tezler için (YÖK) Ulusal Tez Merkezi sayfasından anahtar sözcüklerle taramalar yapılmış; tez ve makalelerin referansları incelenerek taramalar biraz daha genişletilmiştir.

Anahtar kelimeler olarak yetersizliği olan bireyler, cinsellik, cinsel eğitim, cinsel sağlık, üreme sağliğı yetersizliği olan yetişkin bireyler ve ergenler, özel eğitimde cinsel eğitim, cinsellik eğitimi, üreme sağliğı” kelimeleri kullanılmıştır.

2.3. Dahil Edilme Kriterleri

- Araştırmaların 1990-2023 yılları arasında yapılmış olması.
- Araştırmaların hakemli dergilerde yayınlanmış makale olması.
- Araştırmalarda cinsel eğitimin ağırlıklı olması.
- Cinsel eğitim ve cinselliği yetersizliği olan bireyler yönünden ele alınması.
- Çoğunlukla yetersizliği olan ergen ve yetişkinlerle yapılmış olması.
- Tez ve makalesi olan çalışmalardan yalnızca birinin alınması.
- Araştırmaya ulaşım izni olması.

2.4. Dışlanma Kriterleri

- Makaleye ulaşım izni olmaması.
- Türkiye dışında yapılmış yüksek lisans ya da tez çalışması olması.
- Yetersizliğe sahip bireylerle ilgili cinsel istismar ve ihmal ve bunlara yönelik makaleler çok kapsamlı olduğundan araştırmaya dahil edilmemiş, sınırlandırılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Tarama motorlarından elde edilen taramalar sonucunda 200 makaleye ulaşılmış ve dahil edilme, dışlanma kriterleri göz önüne alınarak 104 makale araştırma kapsamına alınmıştır. (YÖK) Ulusal Tez Merkezi'nden de 14 makalenin araştırmaya dahil edilmesine karar verilmiştir.

Araştırmacı ve özel eğitim aynı zamanda cinsel eğitim konusunda uzman olan bir akademisyen araştırmaları ayrı ayrı incelemişler ve kodlamışlar ve $[Görüş\ birliği / (Görüş\ birliği + Görüş\ ayrılığı)] \times 100$ (Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2012) formülü ile gözlemciler arası güvenirlilik verileri % 95 olarak bulunmuştur.

2.6. Araştırmacılar; Tez ve Makaleleri

- Kaynak (Araştırmacı/lar ,yılı),
- Amaç ve konularına,
- Katılımcılarına,
- Araştırmada kullanılan veri toplama yöntemleri, veri analizlerine ve sonuçları; gibi özelliklerine göre kodlayıp, sonuçları karşılaştırmışlardır. Araştırmaları yedi kategoride toplamışlardır.

3. BULGULAR

Bu bölümde ulusal ve uluslararası alan yazındaki çalışmalar araştırmacı ve diğer uzmanın görüşleriyle yedi kategoride toplanmış ve araştırmaların kaynak, amaç ve konusu katılımcıları, veri toplama yöntemleri, veri analizleri ve sonuçları bakımından sunulmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. Farklı Yetersizlik Gruplarıyla Yapılan Cinsel Eğitim Çalışmaları

Yazar/lar Katılımcı/lar	ve	Yöntem Veri Toplama Araç ve Analizleri	Sonuçlar
Sinson (2002) Görme yetersizliği olan ergenler		Nitel yöntem, (Görüşme) Betimsel Analiz	Görme yetersizliği olan ergenlerle gerçekleştirilen araştırmada, bu bireyler cinsellikle ilgili olmayan varlıklar olduğu inancıyla onların değerlendirildiğini, ileriki yaşamlarında kendileri gibi yetersizliği olan bireylerle çalıştıklarında; bu bireyleri duygusal ve toplumsal tehlikelerden korumak için onların bedenlerinin nasıl çalıştığını öğretmek istediklerini, kendilerinin yaşadıkları zorlukların onların yaşamlarını istemediklerini belirtmişlerdir.
Verhoef, Hans, Barf, Vroege, Marcel, Post, Floris, Asbeck, Gooskens, Arie & Prevo (2005) Hidrocefali ve spina- bifidalı hastalar		Nitel yöntem, görüşme (Anket)	16-25 yaş arası hidrocefalisi olmayan spina-bifidalı hastalarla yapılan görüşmeler sonucunda; bu bireylerin cinsel eğitim almalarına rağmen çok az cinsel bilgiye sahip oldukları, % 25'inin karşı cinsten bir arkadaşı olduğu, % 22'sinin son bir yıl içinde cinsel ilişki yaşadığı, % 52'sinin cinsel yaşamlarından memnun olduklarını, büyük bir çoğunluğunun düşük öz-güvene sahip olup, sık sık partner değiştirdikleri; cinsel yönden daha az aktif ve cinsel problemler yaşadıkları; yaşça daha küçük olanlar için bu konunun daha önemli olduğu ve bu bireylere cinsel sorunlarının çözümü için evlilik ve ilişki danışmanlığı eğitimi verilmesi gerektiği ortaya konulmuştur.
Rohleder & Swartz (2009) Öğrenme güçlüğü olan bireyler		Nitel Yöntem Görüşme	Araştırmada öğrenme güçlüğü olan bireylerin hiv/aids virüsüne karşı yüksek riskli bir grup olduğu; ancak tarihsel süreçte bu bireylerin aseptik olarak kabul edildikleri ve yalnızca cinsel eğitimin erkeklerle verildiği ve insan hakları kapsamında bu bireylere de cinsel eğitim verilmesi gerektiği tartışılmıştır.
Lin, Lin, Sung & Wu (2011) Farklı yetersizlik grupları.		Nicel yöntem Bağımlılık ve Yaşam Kalitesi ölçeği	Farklı yetersizlik gruplarındaki bireylerin bağımlılık ve yaşam kalitelerinin incelendiği araştırmada 2000-2009 yılları arasında zihin yetersizliği ve OSB'li bireylerde diğer yetersizlik gruplarına oranla bağımlılığın az olmasına rağmen, erken yaşlanmanın arttığı, bu bireylerde yaşam kalitesinin yükseltilmesi için gerekli önlemlerin alınması, eğitimleri verilmesinin önemi vurgulanmıştır.
Elbozan-Cumurcu, Karlıdağ & Han-Almış (2012) Fiziksel yet. olan bireyler		Fikir Makalesi	Yazarlar fiziksel yetersizliği olan bireylerin de pek çok yetersizlik grubunda olduğu gibi güçlükler yaşadıklarını, diğer gruplarda olduğu gibi onların da cinsel hayatlarını göz ardı edildiği; aslında yaşam kaliteleri için cinselliklerini yaşamaları gerektiğini, ilgili araştırmalarla destekleyip gözden geçirmişlerdir.
Mc Conkey & Leavey (2013) İrlandalı bireyler		Nicel (Uzunlamasına çalışma) Tutum Ölçeği, Anket Test, tekrar test yöntemi, korelasyon, t testi	İrlanda'da 1000'den fazla bireye 2001, 2006, 2011'de ulusal bir anket yapılmıştır. 2011'de ankete katılanların yarısı zihin yetersizliği ve OSB'li bireylerin cinsel ilişkiye girme hakları olduğunu ancak yetersizliği olan bireylere yönelik tutumlarının akıllı hastalarına yönelik tutumlarıyla benzer olduğu görülmüştür. Ankete katılanlar fiziksel ve duygusal yetersizliği olan bireylerin cinsel ilişkiye girme ve çocuk sahibi olma hakkının zihin yetersizliği olan bireylerden daha fazla olduğu ve bu bireylerin bu konuda bilgilendirilmeleri ve istismardan korunmaları gerektiği konusunda hemfikir olmuşlardır.
Azzopardi-Lane, Cambridge & Murhpy (2017) Öğrenme güçlüğü olan gençler		Nitel yöntem (fenomenolojik analiz)	Araştırmada Malta'da yaşayan öğrenme güçlüğü olan özellikle kadınların tipik akranları gibi arkadaş edinip, ilişki kuramadıkları, kendilerini yalnız hissettikleri, aslında cinsel beraberlik yaşamak, evlenmek ve çocuk sahibi olmak istedikleri, ancak ebeveynlerinin kendilerine destek vermedikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra bu bireylerin Malta'da cinsel varlık oldukları, cinselliklerini ifade etme ve ilişki kurma haklarına dair toplumsal kabulden yoksun olup; cinsel kimliklerini sağlıklı oluşturabilmeleri için kültürel engellerin aşılması gerekliliği tartışılmıştır.
Friedman, Owen & Candidate (2017) Zihin ve gelişimsel yetersizliği olan bireyler		Nicel yöntem Anket (t testi Korelasyon)	Araştırmada zihin ve gelişimsel yetersizliği olan bireylerin cinsel sağlıkla ilgili hizmetlere erişimi incelenmiştir. 46 eyaletten toplanan veriler ve hizmet dağılımı hizmetlerin %12'den azının cinsellik hizmeti içerdiği; salgılanan hizmetlerin daha çok terapi, süpervizyon yoluyla cinsel yönden müdahale uygun olmayan davranışları azaltmaya yönelik reaktif olduğu belirlenmiştir. Bu hizmetlerin çok sınırlı olduğu daha çok cinsel farkındalık, üreme ve mağduriyetten kaçınma gibi proaktif hizmetlerin olması gerektiği sonucuna varılmıştır.
Ballan & Freyer (2017) Zihin ve gelişimsel yetersizliği olan kadınlar		Fikir Makalesi	Bu araştırmada ABD'de zihin ve gelişimsel yetersizliği olan genç kadınların Amerikan koruyucu aile sisteminde yetersizliği olmayan akranlarına göre daha yüksek gebelik oranları yaşadıklarını ancak bu kadınların ne kadarının cinsel olarak aktif ya da hamilelik oranları hakkında sınırlı bilgiye sahip olduğunu; bu nüfusun sağlık gereksinimlerinin yeterince karşılanmadığı sorunsalı gündeme getirilmiş; özellikle kız ergenler için cinsel eğitimin ve cinsel sağlık hizmetlerinin desteklenmesini önermektedir.

Tablo 1. Farklı Yetersizlik Gruplarıyla Yapılan Cinsel Eğitim Çalışmaları-Devamı

Yazar/lar ve Katılımcı/lar	Yöntem Veri Toplama Araç ve Analizleri	Sonuçlar
Alptekin & Tepeli (2019) Farklı türleri	Nitel araştırma (Durum çalışması). Nicel araştırma (Genel tarama modeli)	Farklı yetersizlik türlerinden olan 48-72 ay çocukların cinsel kimlik ve cinsiyete ilişkin davranışlarının incelendiği araştırma sonucunda işitme yetersizliği olan çocukların cinsel kimlik kazanımının zihin yetersizliği olan çocuklara, zihin yetersizliği olanların da otizmlili çocuklara göre daha yeterli olduğu belirlenmiştir.
Muswera & Kasiram (2019) Zihin yetersizliği olan bireyler	Nitel yöntem Görüşme	Bu çalışmada Güney Afrika'nın Gauteng kentinde zihin yetersizliği olan bireylerin buldukları kurumlarda bu bireylerin cinsellik algıları değerlendirilmiştir. araştırma bulgularında kurumlarda mahremiyet eksikliği, yakın ilişkilerin reddi, cinsel politika ve programların yetersizliği ve kurumlardaki bireylerin kişiselleştirme, çocuklaştırma ve cinselliğe öncelik verilmediği bulgularına ulaşılmıştır.
Güven (2021b) Nörogelişimsel bozukluğa sahip ergenler	Nitel yöntem Yarı yapılandırılmış görüşme (Betimsel Analiz)	Kırsal bölgede yaşayan nöro-gelişimsel bozukluğu olan ergen çocuğa sahip ebeveynlerin, ergenlerin cinsel gelişimlerine ilişkin deneyimlerini belirlemeye çalışan çalışmada; aileler ergenlik döneminde çocuklarının uygunsuz sosyo-cinsel davranışlar sergilediklerini, nasıl öğretileceğini tam bilemeseler de cinsel konuları öğretmeye çalıştıklarını, onlar cinsel istismardan korumaya çalıştıklarını, cinsellik hakkında fazla bir şey bilmediklerini, bazen akrabalarından destek aldıklarını; Özel Eğitim Öğretmeni ve uzmanlardan kapsamlı bir cinsel eğitim vermelerini istediklerini belirtmişlerdir.
Donnelly, Cheng & Botfield (2023) Zihin yetersizliği ve OSB'li çocuk ve gence sahip ebeveyn ve bakıcılar	Karma yöntem Nicel yöntem (145 kişiye anket) Test-tekrar test yöntemi (Deneysel) Nitel yöntem (34 ebeveynle görüşmeler) Betimsel analiz	Araştırmada zihin yetersizliği ve OSB'li çocuk ve gence sahip ebeveynlere 2018 yılında Avustralya'nın South Wales şehrinde kapsamlı cinsellik eğitimi vermek üzere 6 çalıştay düzenlenmiştir. Üç aylık takip ve anketler ve görüşmelerle atölye önce ve sonrası değerlendirilmiştir. Atölyeler sonrasında ailelerin öz bildirimlerine dayalı bilgi ve güvenlerinde önemli artış gözlenmiş; bunun yanı sıra anketler ve görüşmeler sonucunda cinsel eğitimin önündeki engellerin arasında bu bireylerin izolasyon ve damgalanma duyguları içinde oldukları ve onlara yönelik daha çok tepkisel davranışların tercih edildiği ve gereksinim duydukları bilgi ve kaynaklara erişemedikleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo-1'de farklı yetersizlik grupları ile yapılan 13 araştırma sunulmuştur. Bu çalışmalardan; altı tanesinde nitel yöntem; üç tanesinde yalnızca nicel yöntem; iki tanesinde karma yöntem kullanılmış; iki makale de fikir makalesinden oluşmaktadır. Araştırmalardan; biri görme yetersizliği olan; ikisi farklı yetersizliği olan bireylerle; biri hidrosefali ve spina-bifidalı hastalarla; biri fiziksel yetersizliği olan bireylerle; ikisi öğrenme güçlüğü olan bireylerle; ikisi zihin ve gelişimsel yetersizliği olan bireylerle; biri nöro gelişimsel bozukluğa sahip ergenlerle ve biri zihin yetersizliği ve OSB'li çocuğa sahip ebeveyn ve bakıcılarla, bir makale de İrlandalı bireylerin yetersizliği olan bireylerin cinsel durumlarına yönelik tutumlarını değerlendiren çalışmalardan oluşmaktadır.

Fikir makalelerinde Elbozan-Cmurcu, Karlıdağ & Han-Almış (2012), fiziksel yetersizliği olan bireylerin; Ballan & Freyer (2017) ise zihin ve yetersizliği olan bireylerin cinsel gereksinimlerinin yeterince karşılanmadığını; bu bireylerin yaşam kalitelerinin artırılması için cinsel eğitim konusunda desteklenmeleri gerektiğini savunmuşlardır.

Tablo 1'de farklı yetersizlik gruplarını içeren gerek nitel, gerek nicel, gerekse fikir makalelerinde yetersizliği olan bireylerin cinsel eğitim almaları gerekliliği öngörülmüştür.

Tablo 2. Zihin Yetersizliği Olan Bireylerin Cinsel Durumları, Sorunları

Yazar/lar ve Katılımcı/lar	Yöntem Veri Toplama Araç ve Analizleri	Sonuçlar
Galea, Butler, Iacona & Leighton (2004) Zihin yetersizliği olan yetişkinler	Nicel Yöntem Sosyo-Kültürel Davranışlar Kontrol listesi (test-tekrar test, hızlı bilgi sınavı, korelasyon, güvenilirlik ölçümleri)	Bu çalışmada zihin yetersizliği olan 96 yetişkin örneklem alınarak cinsel bilgilerini değerlendirmek ve kontrol listesini geliştirmek amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda araştırmacılar tarafından geliştirilen sosyo-kültürel cinsel davranışlar kontrol listesinin güvenilir bir araç olduğu; zaman içinde istikrarlı yanıtlar ortaya çıkardığı; bunun yanı sıra geliştirilen araç zihin yetersizliği olan bireylere uygulandığında; bu bireylerin cinsel yolla bulaşan hastalıklar, cinsel sağlık, güvenli cinsel hayat, yasal sorunlar ve doğum kontrolü yönündeki bilgilerin yetersiz olduğunu ortaya çıkarmıştır.
Leutar & Mihokovic (2007)	Nitel yöntem (Görüşme, betimsel analiz)	Yazarlar bir yaz kampında ZY olan bireylerin cinsel bilgi düzeyini incelemek, ayrıca cinsiyet ve zihin yetersizliği düzeyinden kaynaklanan farklılıkları belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda bu bireylerin yeterince cinsel bilgiye sahip olmadıkları; cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve korunma yöntemleri hakkında düşük düzeyde bilgiye sahip olduklarını; uygun ve uygun olmayan cinsel davranışların ayrımını yapamadıklarını, ayrıca araştırma grubundaki bireylerde cinsel bilgi düzeylerinin cinsiyet ve engellilik düzeyine göre farklılaştığı; hem bu bireylerin, hem de ailelerinin cinsel eğitime gereksinimleri olduğu sonucuna varılmıştır.
O'Callaghan & Murhy (2007)	Nicel yöntem Bilgi Testi (Korelasyon, t testi)	ZY olan yetişkinlerin cinsel istismara karşı savunmasızlıklarını, toplumda zayıf olmalarını; bilgi eksikliği ve kanunlardaki ihmalle ilişkilendirerek değerlendirdikleri araştırmalarında ZY olan yaş ortalamaları 37 olan yetişkin ve yaşları 16-18 olan ZY olan ergenlerle araştırma gerçekleştirmişler; cinsellikle ilgili bilgileri ve bu konuyla ilgili kanunlar hakkındaki bilgi düzeylerini belirlenmeye çalışılmışlardır. Araştırma sonucunda yetişkinlerin cinsellikle ilgili kanunlar, ensest, istismar konularındaki bilgileri, korunma yöntemleri, evliliğe rıza ve cinsel ilişki konusunda oldukça sınırlı bilgiye sahip oldukları, ayrıca ergen ve yetişkinlerin cinsel bilgi düzeylerinde farklar olduğu; hem ergen, hem de yetişkin ZY olan bireylerin cinsellikle ilgili kanunlar hakkında bilgilendirilmelerinin cinsel istismara uğramalarını önleyebileceği sonucuna varılmıştır.
Mandan-Sürücü (2009)	Nitel yöntem Görüşme (Betimsel analiz)	Araştırmada 11-17 yaş arası orta düzeyde ZY olan kızların cinsel bilgi ve cinsel istismarı algılamalarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda kız ergenlerin cinsel bilgi, cinsel istismarı algılamaları konusunda yetersiz oldukları; cinsel kimlik, adet, sevgili kavramı, evlilik, beden bölümü fonksiyonları, arkadaşlık kurma konularında biraz daha iyi oldukları, ancak kadın-erkek arasındaki fark, beden bölümlerini adlandırma, sevgili ve evli olma farkı, hamilelik, doğum konularında yeterli olmadıkları görülmüştür.
Lochart, Guerin, Shanahan & Coyle (2010)	Karma Yöntem Yapılandırılmış Görüşmeler (ZY olan bireyler için sosyo-cinsel ihtiyaçlar skalası ve sosyo-cinsel bilgi ve tutum aracı) (Covaryans analizi, korelasyon, betimsel analiz)	Farklı yaş dilimlerinde olan zihin yetersizliği olan ZY olan yetişkinlerle görüşmeler yapılmış ve sosyo-cinsel bilgi ve tutum aracı uygulanmıştır. ZY olan yetişkinlerin cinsel bilgi ve deneyimlerini belirlemeye yönelik araştırma sonucunda; bu bireylerin cinsel bilgiye sahip oldukları; samimiyet ve uyumsal davranışlarının daha yüksek olduğu; farklı yaş dilimleri arasında bilgi yönünden fark gözlenmediği; her iki grubun da buluşma ve karşı cinsle yakınlaşma gereksinimleri olduğu belirlenmiştir.
Noonan & Taylor-Gomez (2011)	Fikir Makalesi	Bu makalede ZY olan lezbiyen, gay, biseksüel vb. bireylere karşı farkındalık oluşması gerektiği vurgulanmıştır. Queensland Sağlık Topluluklar Derneği ve Queensland Zihinsel ve Gelişimsel Engelliler Merkezi tarafından desteklenen projede Kaynak bulunarak bu bireylerle ilgili eğitim öğretim materyali geliştirilmesi hedeflenmiştir bu şekilde olan ZY bireylerin dolu dolu bir yaşam sürmeleri ve kendilerini cinsel olarak ifade etmelerine engel olan sorunlara dikkat çekilmiştir.
Parchomiuk (2013)	Nicel yöntem ölçekleri; (- ZY bireylere bakış açısı - ZY bireylerde cinsellik Korelasyon, t testi)	Araştırmada zihin yetersizliği modeli ve bu bireylerin cinselliğine yönelik tutumlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu bireylerin asexual olarak algılandığı; ancak bilişsel ve duyuşsal değerlendirmelerin arasında ilişki saptanmıştır.
Dionne & Dupras (2014)	Fikir Makalesi	Araştırmacılar; ZYO yetişkin bireylerin cinsel sağlık, sosyal özellik ve bilişsel sınırlılıkları bakımından ekolojik yaklaşımın önemini tartışmıştır.
Jahoda & Pownall (2014)	Karma Yöntem Yapılandırılmış Görüşme (McCabe (1999) Cinsel Bilgi, Deneyim ve İhtiyaçlar Skalası İstatistiklerde; Man-Whitney U testi Kolmogrow-Smirnov testi)	Araştırmada cinsel gelişimin duygusal uyumlu hayati bir role sahip olduğundan hareketle 16'sı erkek 14'ü kız tipik gelişen 30 ZYO ergen araştırmaya dahil edilmiş ve onların cinsel anlayışları, cinsel bilgileri nereden edindikleri ve sosyal ağların desteği bakımından iki grup karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda grup ve cinsiyetler arasında etkileşim bulunurken; yetersizliği olmayan kadınların erkeklerle göre; ZYO'larda ise erkeklerin kadınlara göre daha iyi bir cinsel kavrayışa sahip olduğu; yetersizliği olmayanların cinsel bilgi kaynaklarına ve ağlara ZYO'lara göre daha fazla ulaşabildikleri; dolayısıyla özellikle ZYO genç kadınların gelişmekte olan cinselliklerine yönelik cinsel bilgiye ulaşmalarında karşılaştıkları engellerin üstesinden gelebilme ihtiyacına dikkat çekilmiştir.

Tablo 2. Zihin Yetersizliği Olan Bireylerin Cinsel Durumları, Sorunları-Devamı

Yazar/lar ve Katılımcı/lar	Yöntem Veri Toplama Araç ve Analizleri	Sonuçlar
Uzun (2015)	Nitel yöntem (Yarı yapılandırılmış görüşmeler) (Betimsel Analiz)	ZYO olan ergen kız öğrencilerin cinsel eğitim alma sürecinde öğretmen ve ailelerin karşılaştıkları sorunları belirlemeyi amaçlayan araştırmada; ailelerin öğrenciye cinsel organ temizliğini; temizlikte kullanılan malzeme seçimi ve kullanımını öğretmekte güçlük çektiklerini, özel gün temizliği öğretimini biraz erken bulduklarını, evlilikle ilgili sorunları basitçe yanıtlayıp, ileride cinsel ilişki hakkında bilgi vermeyi düşündüklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler ise cinsel organ temizliği, malzeme seçimini ailenin vermesi gerektiğini belirtmişler; özel gün eğitimi konusunda bilgi verdiklerini ancak bu eğitim için uygun ortam bulamadıklarını ve ayıp-günah kavramlarının soyut kaldığından dolayı öğretimde güçlük yaşadıklarını ifade etmişlerdir.
Kramers-Olen (2016)	Fikir Makalesi	Bu araştırmada ZYO bireyleri aseksüel, hiperseksüel olarak algılayan sağlık uzmanları, aileler, profesyonellerin onlara zarar verecek bir takım mit, klişe ve önyargılardan uzaklaşmalarına, bu bireylerin insan olmalarının temel özelliği cinselliklerini yaşamalarına olumlu bakmaları konusunda mevcut bilgilerle bir sentez oluşturulmuştur.
Borawska-Charko, Rohleder & Finlay (2017)	Sistemik Derleme	Araştırmada ZYO bireylerin cinsel sağlık bilgileri hakkındaki makaleler sistemik olarak derlenmiştir. Araştırma sonucunda ZYO bireylerin, yetersizliği olmayan bireylere göre daha fazla bilgi eksikliğine sahip oldukları ve resmi, gayri resmi bilgi kaynaklarına erişimde eğitim ve desteğe gereksinimlerine dikkat çekilmiştir.
Darragh, Reynolds, Ellison & Bellon (2017)	Nitel Yöntem (Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler İçerik analizi)	Araştırmada ZYO bireylerin internet tabanlı sosyal medyaya cinselliklerini ifade eden ilişkiler kurmak için erişip, erişmediklerini saptamak amaçlanmıştır. Yorumlayıcı fenomenolojik bir yaklaşım kullanarak yaşları 20-66 arasında değişen ZYO (22'si erkek 8'i kadın) 30 yetişkinle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucu: a) yeni arkadaşlıklar kurmak; b) mevcut arkadaşlığı sürdürmek; c) cinselliği keşfetmek ve ifade etmek gibi 3 tema ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra ZYO bireylerin sosyal ve cinsel olarak aktif olmak için sosyal medyaya erişmekte kişisel elektronik cihazlarını kullandıkları ve siber güvenliğe uydıkları belirlenmiştir.
Schwartz ve Robertson (2018)	Fikir Makalesi	ZYO bireylerin cinsel bilgi ve deneyimlere erişmek için çaba sarf ettiklerini; onlara bilgi verilerek cinsel kimlik kazanmaları ve istismlarının azaltılabileceğini ve bu bireylere yönelik programlarda cinsel eğitim dersinin yer alması gerektiğini belirtmişlerdir.
Wilson, Bright, Mac Donald, Frawley, Hayman & Gallego (2018)	(Sistemik Derleme)	Araştırmada lezbiyen gay, biseksüel, kadınsı özelliklere sahip fakat eril cinsiyetteki, heteroseksüel v.b. ZYO bireylere yönelik sistemik derleme yapılmıştır. Araştırmada bu bireylerin karşılaştığı sorunlar ele alınarak yenilikçi eğitimsel ve sosyal müdahaleler olması gerektiğine dikkat çekilmiştir.
Boyacıoğlu, Karaçam ve Keser-Özcan (2018)	Fikir Makalesi	Araştırmacılar makalelerinde bu bireylerin cinsel yaşamlarında karşılaştıkları zorluklar, nedenleri ve sağlık profesyonellerinin bu konuda neler yapmaları gerektiğini açıklamışlardır.
Baines, Emerson, Robertson & Hatton (2018)	Nitel Araştırma (Uzunlamasına Çalışma) (Regreyon)	Araştırmacılar hafif ve orta düzeyde ZY olan gençlerin cinsel aktivite ve cinsel sağlıklarını farklı değişkenlerle inceledikleri araştırmalarında; gençlerin 19-20 yaşına dek cinsel ilişkiye girdiklerini; kızların daha erken cinsel ilişki deneyimi yaşadıklarını; her iki cinsin de %50'sinin güvenli olmayan cinsel ilişki yaşadıkları; eğitim ve sağlık hizmetlerinin cinsel eğitim konusunda uzaklaşması gerektiğini önermektedirler.
Al-Tarawneh (2018)	(Sistemik Derleme)	Araştırmada Ürdün'de yapılan ZYO bireylerin evlilik ve çocuk sahibi olma, cinsel konular, cinsel istismardan korunması hakkındaki 5 makale gözden geçirilmiştir. Araştırmada bu bireylere olabildiğince erken eğitim verilmesi, evlenmeleri ve çocuk sahibi olmaları hakkında sahip oldukları, bu konuda onlara yardımcı olması sonucunda cinsel istismardan korunabilecekleri savunulmuştur.
Charastina & Večeřova (2018)	(Sistemik Derleme)	Yazarlar, mevcut araştırmaları derlediklerinde ZYO yetişkinlere cinsellikleri ile ilgili destek sağlamanın zor bir görev olduğu ancak onlara destek sağlamak için bu bireylerin ebeveynleri, onlara yakın kişiler ve profesyonellere daha fazla eğitim ve öğretim verilmesine dikkat çekmişlerdir.
Gil-Liario, Morell-Mengval, Mallester-Arral ve Diaz-Rodriguez (2018)	Nitel Araştırma (Anket) (t, testi)	ZY olan yetişkin bireylerin cinselliklerini farklı alanlarda inceledikleri araştırmalarında bu bireylerin % 84.2'sinin cinsel ilişkiye girdiklerini, kadınların en çok 38-55 yaş diliminde cinsel ilişki yaşadıkları; doğum kontrol yöntemi olarak (% 41 prezervatif, % 39 doğum kontrol hapı, % 30 transtermal yama, % 6 rahim içi araç) kullandıklarını belirlemişlerdir. Bunun yanı sıra kadınların % 94'ünün, erkeklerin % 2.8'inin cinsel istismar yaşadığı; cinsel sağlık bilgilerinin cinsiyete göre farklılaştığını; bu bireyler için uyarlanmış cinsel eğitim programları olması gerektiği sonucuna varmışlardır.
Rhanda & Kammes (2019)	Sistemik Derleme Nitel (Yarı yapılandırılmış görüşme ve odak görüşmeler) (Betimsel Analiz)	Yazarlar ZYO bireylerin cinsel gereksinimleri ile ilgili nitel 16 çalışmanın sonuçlarını birleştirdiler ve ZYO 271 katılımcıyla yakın ilişkilerle ilgili duygu ve deneyimleri hakkında bireysel ve odak grup görüşmelerini Avrupa, Avustralya, Çin ve ABD'de gerçekleştirmişlerdir. Yaşları 13-89 arasında değişen ve çoğu erkek olan katılımcılar; arkadaşlık ve yakın ilişkileri arzuladıkları ancak bu ilişkileri geliştirebilmeleri için politikalar, aile üyelerinin kısıtlama getirdiklerini ifade etmişlerdir.
Aktaş (2020)	Nitel Yöntem (Tek gruplu) Deneysel (Man-Whitney U ve Wilcoxon testi)	ZY olan ergenin menstrüasyon öz bakım becerisini geliştirmede hemşire ve ebeveyninin verdiği eğitimin etkililiğinin incelendiği araştırmada; zincirleme öğretim basamakları izlenerek bebek, model ve ergenlerin kendi üzerlerinde gösterimle menstrüasyon öz bakım becerisinin geliştirilebileceği; uzmanlarca hazırlanmış, yapılandırılmış öğretim programları izlenerek anneler tarafından kızlarına eğitim verebilecekleri, benzer becerileri kazandırabilecekleri sonucuna ulaşılmıştır.
Natasha & Taylor-Gomez (2021)	Fikir Makalesi	Makalede yazarlar ZYO bireylerin cinsel yaşamlarının yasaklandığı; buna bağlı olarak ZYO kişilerin, cinsel baskı tarihi ve kültürünü vurgulamakta; bu bireylerin güçsüzlüklerine ve onların cinselliklerini yaşamalarını kolaylaştırmaya dikkat çekmektedir.

Tablo 2’de ZYO bireylerin cinsel durumları ve sorunları araştırmalarla sunulmuştur. Bu araştırmalardan altısı nicel, beşi nitel, ikisi karma, beşi fikir makalesi, beşik sistematik derleme olmak üzere toplam 23 makaledir. Makalelerin sonuçlarına bakıldığında; iki makalede cinsiyet özellikleri bakımından transseksüel, biseksüel, gay, heteroseksüel gibi farklı cinsiyet özelliklerine sahip ZYO bireylere dikkat çekilmiş, diğer makalelerde de ZYO ergen ve yetişkinlerin cinsel bilgi ve deneyimlerinin yetersiz olduğu, onların da cinselliklerini yaşamaları gerektiği ve cinsel eğitim almaları gerektiği vurgulanmıştır.

Tablo 3. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylerin Cinsel Durumları, Sorunları

Yazar/lar	Yöntem	Sonuçlar
Van -Bourgondien, Reche & Palmer (1997)	Nicel yöntem (Korelasyon t testi)	Kuzey Carolina’da yaşam evlerinde yaşayan 72 erkek, 12 kadın, 89 OSB’li yetişkinin cinsel davranışlarının incelendiği araştırmada; bu bireylerde en yaygın davranışın masturbasyon olduğu belirlenmiştir.
Strang, Kenworthy, Daniolos, Case, Wills, Martin ve Wallace (2012)	Nicel Yöntem	OSB’li ergen ve yetişkinlerde cinsellik ve depresyon belirtileri arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada farklı ölççeklerle yapılan inceleme sonucunda hem OSB’li ergenlerde, hem de yaşlılık dönemindeki OSB’li bireylerde depresyon ve anksiyete rastlanmıştır.
Byers, Nichols & Voyers (2013)	Nicel Yöntem (Anket) (Aritmetik ortalama, korelasyon)	Cinsel ilişki deneyimi olan ve olmayan OSB ve asperger sendromlu (61 erkek, 68 kadın) yetişkin bireyin on-line anketle değerlendirildiği araştırmada; bu bireylerin cinsel işlevlerinin genel olarak olumlu sürdürdüğü; ilişkisi olmayan, daha genç olan erkeklerin daha heteroseksüel olduğu; ilişki deneyimi olmayanların daha az cinsel uyarılma, cinsel istek, cinsel bilgi sahip olduğu ve daha fazla cinsel kaygı yaşadıkları; erkeklerin cinsel işlevlerinin kadınlardan daha iyi olduğu saptanmıştır.
Byers & Nichols (2014)	Nicel Yöntem (Korelasyon)	Romantik ilişki yaşayan (77 erkek, 128 kadın) 250 OSB’li yetişkinin cinsel doyumları araştırılmıştır. Araştırma sonucunda cinsiyetler ve otizm düzeyleri arasında cinsel doyum bakımından fark görülmezken, bu bireylerin daha az romantik ilişki ve cinsel doyum yaşadıkları ve sosyal ilişkilerin bu konuda önemli olduğu sonucuna varmışlardır.
Dewinter, Vermeiren, Varwesenbeek, Lobbestael & Nieuwenhuizen (2015)	Nicel Yöntem (t testi)	15-18 yaş arası OSB’li olan ve olmayan ergenlerin cinsel işlevlerinin, ilgi alanları ve tutumlarının incelendiği araştırmada grupların benzer özellikler gösterdiği, ancak OSB’li ergenlerin eşcinselliğe karşı daha hoşgörülü davrandıkları belirlenmiştir.
Dewinter, Vermeiren, Vanwesenbeek & Nieuwenhuizen (2016)	Nicel Yöntem (Korelasyon Aritmetik ortalama)	OSB’li olan ve olmayan 16-20 yaşlarındaki her gruptan 30’ar ergen erkeklerin cinsel gelişim özellikleri karşılaştırılmıştır. 60 kişilik gruptaki çoğu ergenin masturbasyon yaptığı ve orgazm yaşadığı, cinsel ilişkiye girmediklerini; cinsel ilişkiye girenlerin sonradan pişmanlık duydukları; cinsel istismar ve zorlama yönünden her iki grupta farklılık görülmediği sonuçları arasındadır.
Dewinter, De Graaf & Begeer (2017)	Nicel Yöntem (Korelasyon)	Bu araştırma 675 OSB’li ergen ve yetişkin OSB’li olmayan 8044 ergen ve yetişkinlerin cinsel yönelim ve ilişki deneyimleri karşılaştırılmıştır. OSB’li kadınlar, olmayanlara göre hem kendi, hem de karşı cinsten partnerlerine cinsel ilgi duyduğunu belirtmiş; OSB’li katılımcıların yarısı Heteroseksüel ilişki yaşadıklarını; OSB’li erkeklerin kadınlardan daha fazla cinsiyetlerine uymayan davranışlar sergiledikleri ve dolayısıyla bu bireylere yönelik cinsel kimlik ve çeşitlilik çalışmaları yapılması önerilmiştir.
May, Pang & Williams (2017)	Nicel Yöntem (Korelasyon)	14-15 yaşlarında (73 erkek 21 kadın) OSB’li ve (1685 erkek ve 1675 kadın) OSB’li olmayan bireylerin cinsel çekicilik ve cinsel ilişkileri hakkındaki uzunlamasına gerçekteştirilen araştırmada; OSB’li kadınların daha düşük oranda Heteroseksüel ilişkiyi, daha yüksek oranda bir seksüel ilişkiyi tercih ettikleri ve cinsel çekiciliklerinin daha az olduğu; OSB’li olmayan kadınlarla karşılaştırıldığında daha az erkek ve kız arkadaşları olduklarını; OSB’li ergenlerin olmayan ergenlere göre cinsel çekiciliklerinde farklılıklar olduğu ortaya konmuştur.
Güven (2021 b)	Sistematik Derleme	OSB’li bireylerin cinsellikleri, cinsel gelişim ve bu konudaki kapsamlı eğitimi verilmesinden hareketle yazar, belli bir zaman dilimi gözetmeksizin araştırmaları derleyerek; bu bireyler için kapsamlı cinsel eğitimin önemli bir hak olduğunu; bu eğitimde ana-babanın eşit bir biçimde sorumlu olduğunu; mahrem ve cinsellikle ilgili eğitimin özel eğitim öğretmenlerinin yanı sıra tüm uzmanlarla işbirliği yapılarak gerçekteştirilmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır.)

Tablo- 3’te farklı ülkelerdeki OSB’li bireylerle gerçekteştirilen dokuz araştırma özetlenmiştir. Bu araştırmalardan biri sistematik derleme şeklinindedir. Araştırma bulgularından bu bireylerin cinsel davranışları, tutumları, farklı cinsel yönelimleri olduğu, cinsel özellikleri diğer makalelerde de vurgulandığı üzere Güven(2021 b)’de de kapsamlı bir cinsellik eğitimi üzerinde durulmaktadır.

Tablo 4. Yetersizliği Olan Bireylerin Cinsellik ve Üreme Sağlıkları

Yazar/lar Katılımcı/lar	Yöntem Veri Toplama Araç ve Analizleri	Sonuçlar
Finlay, Rohleder, Taylor & Culfear (2015)	Nitel Yöntem (Eğitimciler ile görüşmeler, videoda konuşma analizleri, tematik analiz)	Araştırmada ZYO bireylere cinsel sağlık eğitimi verilmesi amaçlanmıştır. İki nitel yöntemin kullanıldığı araştırmada Eğitimciler cinsel sağlık eğitimi verirken 4 oturumda video kaydı almışlar; öğrenci ve eğitimcilerin etkileşimlerini belirlemek için konuşma analizlerini kullanmışlardır. Bunun yanı sıra eğitimcilerle görüşmeleri sonucunda verileri tematik analizle analiz etmişlerdir. Araştırma cinsel sağlık eğitiminin nasıl geliştirilebileceği ve diğer araştırmalar için bir pratik sunulmuştur.
Holland-Hall & Quint (2017)	Fikir Makalesi	Yetersizliği olan bireylere menstrüasyon bakımı ve gebelikten korunma, hormonal tedaviye dikkat çeken çalışmada özellikle ergen yetersizliği olan bireylere tıp uzmanlarının yardımcı olabileceğine dikkat çekilmiştir.
Akorbirshoev, Parish, Mitra & Rosenthal (2017)	Nicel Yöntem (Çoklu Regresyon)	Zihin yetersizliğine sahip olan ve olmayan kadınların 2007-2011 yılları arasındaki doğum sonuçlarını karşılaştıran araştırmada ZY olan kadınlarda, olmayanlara nazaran daha fazla erken doğum, düşük doğum ağırlığı ve ölüm doğum sonuçlarına rastlanmıştır.
Walters & Gray (2018)	Fikir Makalesi	ZY ve gelişimsel yetersizliği olan ergen ve genç yetişkinler için cinsel eğitim, üreme sağlığı eğitiminin pediatristlerin vermesi gerektiğini vurgulamışlardır.
Sharma & Sivakami (2019)	Fikir Makalesi	Araştırmada Hindistan'daki yetersizliği olan kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığına ilişkin sorunları, engelleri, Hindistan'daki literatür göz önüne alınarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda bu bireylerde bilgi ve eğitim eksikliği; bu bireylere karşı yargılayıcı tutumlar, bireylerin mali yetersizlikleri, sağlık hizmetlerine ulaşamamaları, cinsellik ve üremeyi engelleyen faktörler olarak sıralanmıştır.
Schmidt, Beining, Hand, Havercamp & Darragh (2020)	Nitel Yöntem (Yarı yapılandırılmış görüşmeler İçerik Analizi)	Bu araştırmada zihin ve gelişimsel yetersizliği olan bireylerin cinsel sağlık eğitimine yönelik algılanan destek ve engelleri sağlık hizmeti personellerinin görüşlerine göre belirlemek amaçlanmıştır. 12 sağlık hizmeti ile yapılan görüşmeler sonucunda; ZY ve gelişimsel YO bireylerin yakın ilişkiler, güvenlik, korunma, uygun cinsel davranışlar edinme konularında hasta merkezli bakım ve destek ve ebeveyn eğitimine gereksinim duyduklarını; ayrıca verilecek eğitimde bu bireylerin anlayış düzeyleri, bilgi verecek kişilerin bilgi eksikliğinin göz önüne alınarak uygun kaynak ve yönlendirmelere gereksinimleri olduğunu ifade etmişlerdir.
Brown, McCann, Truesdale, Linden & March (2020)	SistematiK Derleme	Yetersizliği olan bireyler için ilişki ve cinsellik eğitimi programlarının tasarımı, içeriklerine ilişkin sistematik bir derlemenin amaçlandığı araştırmada; PRİSMA yönergeleri doğrultusunda; program geliştirme, programların tasarımı ve içeriği, sunumu ve değerlendirmesi olmak üzere dört tema belirlenmiş ve 12 makale esas alınmıştır. Derleme sonucunda programların etkisi ve sürdürülebilirliği açısından daha fazla araştırmaya gereksinim duyulduğu; ilişki ve cinsellik programlarına ilişkin kanıta dayalı ve kişi merkezli yaklaşımların geliştirilmesini sağlamak için gerekli adımların atılması önerilmiştir.
Nelson, Odberg- Pettersson & Emmelin (2020)	Nitel Yöntem (Öğretmenlerle (10 öğretmen) yarı yapılandırılmış görüşmeler) Betimsel Analiz	İsveç'te ZYO Öğrenciler ile çalışan öğretmenlerin bu öğrencilerin cinsel ve üreme sağlığı konusundaki görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı araştırmada; öğrencilerin değişen gereksinimleri olduğu ve öğretmenlerin bu konulara uyum sağlaması gerektiği; öğretmenlerin gerekli kaynaklara sahip olmalarına rağmen öğrencilerinin bu sorunlarını nasıl ele alabileceklerine dair bilgiye sahip olmadıklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir.
Karami-Matin, Ballan, Darabi, Kazami-Karyani, Soofi & Soltani (2021)	SistematiK Derleme	Bu araştırmada 2000-2017 yılları arasındaki farklı veri tabanlarındaki makalelerden ZYO kadınların yaşadığı endişe ve cinsel sağlık gereksinimlerinin sistematik bir derlemesi yapılmıştır. 274 araştırmadan 22'si araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma sonucunda bu bireylerin cinsel deneyim eksikliği ya da olumsuz deneyimler yaşadıkları; yetersizliği olmayan bireylerin bu bireylere karşı olumsuz tutumlarından yetersiz bilişsel kapasitelerinden ötürü doğru cinsel partneri bulamadıkları, cinsel sağlık bilgilerine ulaşamadıkları, aile ve bakıcılarından destek alamadıklarını, cinsel eylem, istenmeyen gebeliklerden korktuklarını, cinsel isteklerini ifade etmekten çekindiklerini ve cinsel davranışlarla ilgili sınırlı bilgiye sahip oldukları ortaya konmuştur. Yazarlar ZYO kadınların ilişki kurmak, cinsel ve romantik ilişkileri anlamak, güvenli seks yapmak için onlara göre uyarlanmış okul temelli cinsel eğitime gereksinimleri olduğunu ve aile, eğitim ve sağlık sistemleri ile birlikte bu kadınların cinsel gereksinimleri hakkında konuşabilmelerine ve kendi seçimlerini yapma fırsatlarının verilmesini önermişlerdir.
Kavaklı (2022)	Nicel (Ortanca, standart sapma, aritmetik ortalama)	Çevrimiçi %45,4'ü fiziksel/ortopedik yeti kaybı, %27,7'si işitme kaybı, %24,1'i ise görme kaybı olan yaşları 18-49 arasında değişen toplam 144 yeti kaybı olan kadının aile planlaması hizmetlerine erişim durumlarını farklı değişkenlerle inceleyen çalışmada; kadınların ortalama iki çocuğu olduğu, %37,5'inin en az bir gebeliği olduğu ve gebeliklerinde %24,1'inin kendiliğinden, %16,6'sının ise isteyerek düşüğü olduğu; %36,1'inin şimdiye kadar hiçbir aile planlaması yöntemi kullanmadığı; gebe kalan 54 kadından 17'sinin istenmeyen gebeliği olduğu ve istenmeyen gebeliklerin 9'u isteyerek düşük, beşi doğumla sonuçlandı; kadınların %28,4'ünün bir doğum kontrol yöntemi kullanmazken; modern yöntem kullananların %23,6, kondom kullananların %13,9, RIA %5,6, geleneksel yöntemle de %3,4'ü aile planlaması yöntemi kullandığını saptamıştır. Ayrıca kadınların %62,5'inin AP yöntem talebi olduğunu; kadınların %11,3'ünün karşılanmamış AP gereksinimi olduğu; %20,1'inin daha önceden AP eğitimi almış ve bunun için bir kuruma başvurmuş, %53,6'sı ise danışmanlık almadığını belirtmiştir. Kadınların %35,2'si yeti kaybı olan bir kadının çocuk doğurmaması gerektiğini ifade ederken; yüzde 19,1'ine bir sağlık personeli tarafından çocuk doğurmaması gerektiğinin ifade edildiğini ve AP eğitimi almış kadınların, almamış olanlardan daha bilgili oldukları görülmüş ve Yeti kaybı olan kadınların AP konusundaki farkındalıklarının araştırmak için eğitimler önerilmiştir.

Tablo 4. Yetersizliği Olan Bireylerin Cinsellik ve Üreme Sağlıkları- Devamı

Yazar/lar Katılımcı/lar	Yöntem Veri Toplama Araç ve Analizleri	Sonuçlar
Cebe-Ertaş (2023)	Nicel Yöntem (Analitik Kesitsel Araştırmacı tarafından hazırlanan soru formu Ki-kare testi)	Araştırma, hemşire ve ebelerin yetersizliği olan kadınların üreme sağlığına ilişkin bilgi ve görüşlerini saptamak amacıyla planlanmıştır. 66 hemşire ve 102 ebenin katılımıyla gerçekleştirilen araştırma sonucunda hemşire ve ebelerin yetersizliği olan kadınların üreme sağlığına ilişkin bilgilerin yeterli olmadığı ve bu konuda eğitim almak istedikleri sonucuna varılmıştır.
Güler & Erbil (2023)	Fikir Makalesi	Makalede yetersizliği olan kadınların cinsel ve üreme sağlığı konusunda söz sahibi olamadıkları, hakları yokmuş gibi değerlendirilerek sağlık hizmetlerine erişim ve yararlanmada yetersiz kaldıkları ve sağlık personelleri arasında hemşirelerin yetersizliği olan kadınlara bu konuda yardımcı olmada anahtar role sahip olduğu vurgulanmıştır.
Pérez-Curiel, Vicente, Morán & Gómez (2023)	Sistemik Derleme	Derlemede 151 makale araştırmaya dahil edilmiş ve tutumlar, yakın ilişkiler, cinsel sağlık ve üreme sağlığı, cinsellik ve cinsel eğitim, hamilelik, ebeveynlik gibi altı altı tema belirlenmiştir. Araştırma sonucunda bu bireylerin hala bu konuda birçok engelle karşılaştıkları ve ZYO kişilerin cinsel haklarının geliştirilmeye ihtiyaç duyduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo-4' te yetersizliği olan bireylerin cinsellik ve üreme sağlıklarına ilişkin 13 çalışma yer almaktadır. Bu araştırmaların üç tanesinde nitel, üç tanesinde nicel yöntem kullanılmış, üçünde sistemik derleme, dördünde de fikir makalesinden oluşmaktadır.

Araştırma sonuçlarında bu bireylerin cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile ilgili bilgilerinin yeterli olmadığı; Bunun yanı sıra bu hizmetleri verebilecek olan sağlık personeli, ebeveyn ve öğretmenlerin eğitime gereksinim duydukları ve bu konudaki engellerin aşılabilmesi için yeni programlar önerilmiştir.

Tablo 5. Yetersizliği Olan Çocuk, Ergen ve Yetişkin Sahip Ailelerin Durumları ve Görüşleri

Yazar/lar Katılımcı/lar	Yöntem Veri Toplama Araç ve Analizleri	Sonuçlar
Mermer (1993)	Nicel Yöntem (Korelasyon)	Bu araştırmada iş okullarına giden ZE'li ergenlerin cinsel gereksinimleri ana-baba ve öğretmen görüşleri bakımından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bulgulardan ana-baba ve öğretmenler ergenleri yeterince bilgilendiremediklerini ve hem kendilerinin, hem de ergenlerin sürekli olan cinsel eğitim programlarına gereksinimleri olduğunu belirtmişlerdir.
Cuskelly & Bryde (2004)	Nicel Yöntem (Faktör Analizi, ANOVA)	Yazarlar cinselliğin; cinsel duygular, eğitim, mastürbasyon, kişisel ilişkiler, cinsel ilişki, kısırlaştırma, evlilik ve ebeveynlik gibi sekiz boyutunu ele alarak geliştirdikleri araçlarını ZY olan yetişkinlerin ebeveyn ve bakıcılarına uygulamışlardır. Ebeveyn ve bakıcıların tutumlarında farklılık belirlenmiştir. Ebeveynlerin daha muhafazakar olduğu; ancak her iki grubun cinselliğin diğer yönlerine yönelik daha az olumlu tutumlara sahip olduğu araştırma bulguları arasındadır.
İşler, Beytut, Taş & Conk (2009)	Nicel Yöntem (t testi)	ZY olan çocukların cinselliğine ilişkin ebeveynlerin bilgi, görüş, tutum ve kaygılarını belirlemeye yönelik araştırmada 15-21 yaş aralığında 40 ebeveyn anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda bilgi alınan % 87'si anneler, % 12'si babalardan oluşan ebeveyn grubunun % 75'inin cinsellik konusunda hiç eğitim almadıkları, %32.5'inin çocuklarıyla cinsellik hakkında hiç konuşmadığı; % 55'i cinsel eğitimin ilkokulda başlaması gerektiğini belirtmişlerdir. % 45'i çocuklarının mastürbasyon davranışını kabul edebilirken, diğer yarısının bu konudaki görüşleri olumsuz olduklarını; % 57.5'i ergenlik dönemi fiziksel özellikleri, % 27.5'i de üreme organları hakkında çocuklarını bilgilendirdiklerini; % 72.5'i de çocuklarının geleceklerinden endişe duyduklarını ifade etmişlerdir.
Lafferty, McConkey & Simpson (2012)	Nitel Yöntem (Odak Grup ve Bireysel Görüşmeler Betimsel Analiz)	Yazar ZYO bireylerin aileleri ve deste görevlileri, bakıcıları tarafından engellendiği görüşünden hareketle 100 kişiye bu engellerin nasıl kaldırılabilirliği sorulmuştur. Katılımcılar cinsel eğitim konusunda hemfikirken; bu kişilerin savunmasız olduğu, eğitim ve kaynaklarının eksikliği ve kültürel yasakların olduğunu belirtmişlerdir.
Çiğçi-Tekinarslan & Erataş (2013)	Nitel Görüşme (İçerik Analizi)	Eğitim Uygulama Okulu ve iş okuluna devam eden ZY olan Ergen çocuğa sahip gönüllü 21 ebeveynle görüşmeler sonucunda ergenlikte ergenlerin farklılaşmalar yaşadıkları, saldırgan davranışlarının daha çok görüldüğü; erkek ergenlerde mastürbasyon, kız ergenlerde karşı cinsle yönelimin arttığı; ebeveynlerin kız ergenlere adet dönemi ve ped kullanımı; erkek ergenlere de gece boşalması sonrası temizlik, kılanma hakkında bilgi ver verdikleri; bazı ebeveynlerin ise hiçbir konuda eğitim vermedikleri saptanmıştır.
Gürol, Polat & Oran (2014)	Nitel (Odak grup görüşme) (Betimsel Analiz)	ZY olan çocuğa sahip annelerin çocuklarına yönelik cinsel eğitim konusundaki görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı araştırmada 7-8 yaş arası çocuğu olan dokuz anneyle görüşme yapılmıştır. Anneler cinsel eğitimi gözardı ettiklerini ancak çocuklarının cinsel eğitime gereksinimleri olduğunu, istismardan korktuklarını; bu eğitimi rehabilitasyon merkezinde görevli öğretmen, bu çocuklarla çalışan hemşire ve diğer sağlık personellerinin vermesinin uygun olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 5. Yetersizliği Olan Çocuk, Ergen ve Yetişkin Sahip Ailelerin Durumları ve Görüşleri- Devamı

Yazar/lar Katılımcı/lar	Yöntem Veri Toplama Araç ve Analizleri	Sonuçlar
Bilgiç (2015)	Nitel Görüşme (Betimsel Analiz)	Bu araştırma ZY'liği olan çocuğa sahip 20 anne ile gerçekleştirilmiştir. Annelerin cinsel eğitim hakkındaki görüşlerinin farklı değişkenler bakımından nasıl farklılaştığı incelenmiştir. Bulgular sonucunda; ZY'liği olan çocuğa sahip ailelerin çocukların biyolojik yaşı geldiğinde cinsel eğitim verdiklerini, sık sık tekrar ederek eğitimi sürdürdüklerini, verdikleri eğitimde kendi bilgi ve deneyimlerini aktardıklarını; çocukları cinsel içerikli yayınlarla karşılaştığında ne yapacaklarını bilemediklerini ve öğretmenden destek almak istediklerini; cinsellikle ilgili yaşantılarını topluma yansıtma konusunda sürekli evlenmek istediklerini ve aşık olduğu kişiden bahsettiklerini; erkeklerin daha çok porno izleyip masturbasyon yaptığını, kızların da göğüsü ile oynadığını; annelerin vücut temizliği, istenmeyen kılların temizliğini çocuklarına öğretip, kontrol ettiği ve çoğunlukla da bu bakımları tamamen onların gerçekleştirdiği; bazı annelerin de bu konuda hiç konuşmak istemediklerini ve çocuklarına hiç bilgi vermedikleri belirlenmiştir.
Lehan-Mackin, Loew, Gonzalez, Tykol & Christensen (2016)	Nitel Görüşme (Betimsel Analiz)	OSB tanısı almış 14-20 yaş arası bireylerin cinsel gereksinimlerine yönelik ebeveyn algılarını inceleyen çalışmada 15 ebeveynin 5'i ile odak grup görüşme, onu ile de bireysel görüşme yapılmıştır. Araştırma sonucunda ebeveynler cinsel eğitimin gerekli ve önemli olduğunu ve bu konuda birincil role sahip olduklarını; bu eğitimin çocuklarının sağlıklı ilişkiler kurmasını artıracığını, ileride teknoloji destekli eğitime izin verebileceklerini; cinsel eğitimi nasıl vereceklerini bildiklerini ayrıca bu eğitimin çocuklarının korunmasını artırarak istenmeyen cinsel ilişkileri önenebileceğini belirtmişlerdir.
Grove, Morrison- Beedy, Kirby & Hess (2018)	Sistemik Derleme	ZYO ergenlerin risk altında olan bir grup olduğunu, onları ergenlik dönemindeki sağlıklı davranışlara teşvik ederek yaşam kalitelerinin yükseltilebileceği araştırmalarla desteklenmiştir.
Gürbüz (2018)	Nicel yöntem (Faktör Analizi)	Araştırmacı tarafından geliştirilen "Ergenlik dönemi ZY olan çocukların cinsel gelişim özellikleri" ölçeğinin geliştirildiği ve ZYO ergenlerin cinsel gelişim özellikleri hakkında ebeveynlerden bilgi alınan çalışmada; ebeveyn ve ergenlerin farklı demografik özelliklerine göre anlamlı farklar saptanmış; ayrıca ebeveynlerin çocuklarının cinsel gelişim özellikleri hakkında bilgi sahibi olmadıkları; bu konuda aile eğitim programları düzenlenirken kültürel, dini ve yasal boyutların dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.
Altundağ & Cakırcı- Çalbayram (2019)	Nicel yöntem (deneysel) (Test-tekrar test)	ZY'liği olan çocuğa sahip annelere verilen cinsel sağlık eğitiminin etkililiğinin incelendiği araştırma, özel meslek okuluna devam eden çocuğu olan 217 anne ile gerçekleştirilmiştir. Eğitim öncesi ve sonrasında annelere anket uygulanmıştır. Çalışma sonunda annelerin % 18.2'si çocuklarının kendilerine cinsel soru sorduğunu, % 66.7'si çocuklarına cinsel eğitim verilmesi gerektiğini ve % 36.3'ü de bu eğitimin eğitimcilerin vermesi gerektiğini, % 30.3'ü de bu konu hakkındaki konferans ve seminerlere katılmak istediklerini belirtmişlerdir.
Öncü, Köksöy & Karakuş (2019)	Nicel Yöntem (t testi)	ZY'liği olan çocuğa sahip ailelerin ergenliğe geçişte ailelerin yaşadıkları güçlükleri belirlemeye çalışan çalışmada Eğitim Uygulama merkezine devam eden çocuğu olan 100 aile katılmıştır. Mektupla toplanan anketler sonucunda; kız öğrencilerin % 14.9'unun sorunsuz pet kullanabildiği; kızların adet görürken, erkeklerin boşalmaları sonrasında utanma, suçluluk ve korku yaşadıkları belirlenmiştir. Ebeveynlerin yalnızca % 17.8'inin eğitim verdiği; büyük bir çoğunluğu cinsel eğitim konusunda danışacak uzman bulamadıkları, çocuklarına yeterince açık davranmadıklarını ifade etmişlerdir.
Tomas, Brkic- Jovanovic, Rajic, Bugarski-Ignjatovic & Peric-Prkosovacki (2019)	Nicel Yöntem (Cinselliğe Yönelik Tutum Anketi) t testi	Araştırmada ebeveynler ve uzmanların ZYO bireylerin cinselliğine yönelik tutumlarını değerlendirmek ve böylelikle uygun cinsel eğitim programlarını tanıtp, uygulamayı hedeflenmiştir. Araştırma sonucunda uzmanların daha muhafazakâr bir bakış açısına sahip olduğu, ebeveynlerin ise çocuklarını eğitime konusunda kendilerini hazırlıksız hissettikleri ve ZYO bireylerin daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olmaları için cinsel eğitim programları gerekli görülmüştür.
Schmidt, Brittany, Havercamp, Sommerich, Weaver & Darragh (2021)	Nitel Yöntem (Odak Görüşme) Grup	ZYO Bireylerin yakın cinsel ilişkileri önündeki engelleri belirlemeyi amaçlayan çalışmada 8 ZYO genç, 9 ebeveyn, 12 sağlık çalışanı ve 8 eğitimci ile odak grup görüşmeler yapılmıştır. Bu bireylerin yakın ilişkiler kurmalarında 1) değerler ve kültürel sorunlar, 2) çocukların cinselliğine yönelik ebeveyn tutumları, 3) örgütsel politika ve standartların eksikliği, 4) sınırlı mesleki eğitim ve toplumsal ön yargılar gibi dört temada engellerin olduğunu saptamışlardır.

Tablo 5'te yetersizliğe sahip çocuk, ergen ve yetişkin bireylere sahip ebeveyn görüşleri, sorunlarının yer aldığı 14 araştırma yer almaktadır. Araştırmaların tümünde ailelerin kaygılı, cinsel eğitim konusunda kendilerini yetersiz hissedip, farklı profesyonellerden destek bekledikleri, çocuklarının cinsel problemleri karşısında çaresiz kaldıkları; sonuçta çocuklarına cinsel eğitim verilmesini istedikleri görülmektedir.

Tablo 5'teki 14 çalışmada, yedi araştırma nicel, altı çalışmada nitel yöntem kullanılırken, bir çalışmada sistematik derleme yapılmıştır.

Tablo 6. Yetersizliği Olan Bireylerle Çalışan Öğretmen ve Farklı Alanlardaki Profesyonellerin Görüşleri

Yazar/lar	Yöntem	Sonuçlar
Sakallı-Gümüş & Altınsoy (2015)	Nitel Yöntem Görüşme	Araştırmacılar, 13 devlet okulunda görev yapan rehber öğretmenlerin cinsel eğitim konusundaki görüşlerini inceledikleri araştırma sonucunda; öğretmenlerin % 50'sinin bu konu hakkında herhangi bir eğitimi olmadığını, okullarında da böyle bir eğitimin verilmemesini, % 62'si öğrencilere böyle bir eğitim sağlayamadığını; çok kısıtlı zamanlarda verilen cinsel eğitimin ergenlik ve cinsel gelişim hakkında kısa bir bilgilendirme içerdiğini; eğitim politikaları ve programlarında bu durumu göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmişlerdir.
Palas-Karaca, Başgöl, Aslan & Cangöl (2016)	Nicel Yöntem Anket (t testi)	Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi çalışanlarının yetersizliği olan bireylerin cinsel eğitimleri hakkındaki görüşlerini belirlemeye çalışan araştırmada 133 çalışandan, araştırmacılar tarafından geliştirilen anketle veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda; çalışanların % 88'inin üniversite mezunu olduğu, % 60'ının ZYO bireylere eğitim ve bakım verdiği belirlenmiştir. % 62 katılımcı cinsel eğitimi annenin vermesi gerektiğini; eğitim içeriğinin (% 85'i) ergenlikte ruhsal ve bedensel gelişim olması gerektiği; % 57'si bu konudaki soruları rahatça yanıtla ya bildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar; yetersizliği olan bireyin gelişim düzeyine göre böyle bir eğitim verilmeli; aynı bir ders olarak okutulmalı, hizmet içi eğitim alırsam bu eğitimi verebilirim, bu eğitim aile, okul ve sağlık profesyonelleri ile işbirliği içinde verilmeli şeklinde görüş bildirmişlerdir.
Konuk-Er, Büyükbayraktar & Kesici (2016)	Nitel görüşme (İçerik Analizi)	Bu araştırmada ZY olan öğrencilere ders veren öğretmenlerin görüşlerine dayalı olarak bir cinsel eğitim programı ön çalışmasının oluşması hedeflenmiştir. 25'i kadın, 13'ü erkek toplam 38 öğretmenden alınan görüşler sonucunda cinsel eğitim programında cinsel tatmin özel bölge temizliği, ergenlik dönemindeki değişimler gibi kazanımların olması gerektiği; programın içeriğinde de cinsiyet farkı, istismar, vücudu tanıma, cinsel tatmin gibi konuların olması ve öğretmenlerin videodan öğretim, model olma ve drama ile öğretilebileceği yönündedir.
Eratay (2017)	Nitel Yöntem (Yarı yap. Görüşme Betimsel Analiz)	Özel eğitim bölümündeki seçmeli ders olan "Ergenlik ve Cinsel Eğitim" Dersinin Özel Eğitim öğretmen adaylarının görüşlerine göre değerlendirildiği araştırmada; dersi alan öğrencilerin bilgilendiklerini belirlenmiştir. Ders bitiminde öğrenciler aldıkları eğitim doğrultusunda özel gereksinimli ergenlere yönelik tuvalet eğitimi, kız- erkek giysileri, cinsiyet ayrımı, uygun cinsel davranışlar, cinsel istismardan ve cinsel yolla bulaşan hastalıklardan korunma, ped değiştirme, tıraş olma, özel bölge temizliği konularında projeler oluşturmuşlardır.
Çelik (2017)	Nitel Yöntem Görüşme (İçerik Analizi)	ZY'liği olan bireylerin cinselliği hakkında uzmanların görüşlerinin incelendiği araştırmada; Almanya ve Avusturya'da bu alanda 10 ila 35 yıl arasında çalışan cinsel danışman ve cinsel pedagoğlardan oluşan 3 uzmanın görüşlerine başvurulmuştur. Elde edilen bulgular sonucunda bu bireylerin cinselliklerini diledikleri gibi yaşamadıkları ve buna olanak verilmediği, bu konuda destek alamadıkları, bedenlerini yeterince tanımadıkları; çocuk sahibi olma isteklerinin ailelerince reddedildiği şeklindedir.
Löfgren-Mårtenson & Ouis (2018)	Nitel Yöntem (Odak Grup Görüşmesi)	İsveç'teki okullarda çalışan profesyonellerin görüşlerinin incelendiği araştırmada; farklı kültürel geçmişe sahip profesyonellere göre cinsel eğitimin önemli olduğu, ancak yetersizliği olan bireylere özerklik verilmesinin teşvik edilmesi önerilmiştir.
Akdemir & Taymaz-Sarı (2019)	Nicel yöntem (t testi)	ZY'liği olan bireylerle çalışan öğretmenlerin cinsel eğitime yönelik tutumları ve etik durumları arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada 329 öğretmene ulaşılmıştır. Tutum ölçeği puanlarında özel eğitim öğretmenleri ve çevresinde yetersizliği olan birey bulunma durumunda cinsel eğitime yönelik tutumlarında lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Etik Durum Ölçeği verilerinde ise öğretmenlerin idealizm alt boyutuna ilişkin puanları, görecelik alt boyutundan daha yüksek bulunmuştur. Cinsel eğitime yönelik tutumlar ve etik durumlar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.
Azzopardi-Lane (2021)	Nitel Yöntem Görüşme (Betimsel Analiz)	Araştırmada Malta'da ZYO bireylere cinsel eğitim veren uzmanların görüşleri alınmıştır. Uzmanlar kalıcı bir cinsel baskı kulturende; bu bireylerin cinsellikten arındırılmaya ve bebensizleştirilmeye çalışıldığını ve aşırı kontrol ve baskının cinsel eğitimin önünde engel oluşturduğunu belirtmişlerdir.

Bu görüşler ve araştırmaların yanı sıra uzmanlar; OSB'li bireylerde ilaç kullanımı (Chen v.d.,2016)görüntü ve hikayelerle fotoses metoduyla kendilerini ifade etmelerini sağlamak (Tetiv.d., 2016); tüm yetersizliği olan bireylerin istediği mesleğe yönlendirip, bu alanda çalışmalarını (Margaritoiu,v.d., 2011); üniversite yaşamlarında desteklenmeleri (Whitev.v.d., 2016); olumlu sosyal davranışlara bu bireylerin yönlendirilmesi, aile ve bakıcılarına stresi önleme stratejilerin uygulanması (Christian, 2016); ZYO bireyler için medikal-sosyal model adapte edilerek bakım ve destek temelli, sisteme yönelik cinselliği destekleyici kurumsal temelli proje üretilip, uygulanması (Ménoreau & Dupras, 2014); okullarda pozitif eylem programları (Cotter-Stalkerv.d., 2018); etkinlik temelli ve çoklu öğrenme etkinlikleri ile cinsel eğitim vermek (Schmidt, Brown & Darragh, 2020); sosyal-etkileşimsel yeterlik kazanmada klinikte çalışan hemşirelere danışmanlık rolü verilmesi (Steele & Cato, 1989); gibi önerilerde de bulunmaktadır.

Tablo 6'da sekiz araştırma detaylarıyla sunulmuş; bazı uzmanların cinsel eğitim uygulamalarına yönelik önerileri de özet halinde sunulmuştur. Detaylı olarak sunulan sekiz araştırmanın altısı nitel, biri nicel yöntemle gerçekleştirilmiştir. Yetersizliği olan bireylerle çalışan öğretmen ve farklı alanlardaki uzman ve profesyonellerin de görüşleri bu bireylere cinsel eğitim verilmesi yönündedir.

Tablo 6’da yetersizliği olan bireyler ile çalışan öğretmen ve profesyonellerin görüşleri derlenmiştir. Altı araştırmada Rehber öğretmenler, rehabilitasyon merkezi çalışanları, öğretmenler, Özel Eğitim Bölümü öğretmen adayları, pedagoğ, cinsel danışmanlar bu bireylerin cinsellik konusunda güçlüklerle karşılaştıklarını doğrulamaktadırlar. Tablo sonunda farklı uzmanların önerileri de bir paragrafta özetlenmiştir.

Tablo 7. Yetersizliği Olan Bireylere Yönelik Başarılı Cinsel Eğitim Programları (Bu tablo maddeler halinde özetlenmiştir.)

- 1) ZYOY’ için BOSS öğretim programı, olumlu sosyal davranışlar geliştirmek için prososyal davranışların öğretimi (Needham, 2018).
- 2) Living Your Life Programı ile Cinsellik Eğitimi (Dukes ve Mc Gulre, 2009).
- 3) Mc Dermott, Martin, Weinrich & Kelly (1999)in Cinsel Eğitim Programı.
- 4) Garcia-Villamisar & Dattilo (2011)’nun yaşları 27-38 olan OSB’li bireylerin sosyal becerilerini geliştirmeye yönelik bir yıllık serbest zaman etkinlikleri programı.
- 5) Pennsylvania’daki okullarda uyuşturucu kullanımı, saldırgan davranış ve duygusal sorunları azaltmada kullanılan Pozitif Eylem Programı (Cotter-Stalker, Wu, Evans & Smokowski, 2018).
- 6) Mc Cabe & Garwood (2000) Family Planning Victoria; Co Core Programları.
- 7) Cinsellikle ilgili bilgi ve tutumun olumlu yönde gelişmesinde akran liderli eğitim (Kadioğlu, 2005).
- 8) Kuloğlu-Aksaz & Fırat (1992) davranışçı yaklaşımla aşamalandırarak ped yerleştirme ve ped değiştirme; Öncül & Yücesoy-Özkan (2010)’ın ZYOY’lere ped değiştirme, para tanım ve dış fırçalama becerilerini video modellerle öğretimleri; Altundağ & Çakırcı-Çalbayram (2016)’ın ZY’liği olan ergen kız öğrencilere market üzerinde ped değiştirme öğretimi; Ersoy (2005) ZYO öğrencilere market üzerinde menstrüal bakımın davranış öncesi sinama ve ipucuyla öğretimi.
- 9) Frank & Sandman (2019) ZYO ergene sahip ebeveynlere Ev Temelli Ergen Cinsellik Eğitimi Programı
- 10) ZY olan erkek ergenlere uygun mastürbasyon yapma beceresinin eşzamanlı ipucuyla öğretimi (Akın Bülbül, 2012).
- 11) 18-30 yaşlar arasında orta düzey ZYOY’lere kişisel bakım ve toplumsal uyum becerilerinin öğretimi (Edmonson & Wish, 1975).
- 12) Frank & Sandman (2021) Down Sendromlu Ergene sahip ebeveynlere Ev Temelli Cinsellik Eğitimi programı.
- 13) ZYO genç yetişkinlerin annelerine hazırlanan cinsellik eğitim programı (Yıldız & Cavkaytar, 2017).
- 14) 13-17 yaşlarındaki hafif ve orta düzey ZYO kız çocuklarının bilgi düzeylerini artırma için Aile Yaşamı ve Cinsel Sağlık Programı (Tarhan, 2004).

Bu başarılı programların yanı sıra toplumdaki yetersizliği olan bireylere yönelik cinsel tehlikeler de vardır. Bazı cinsel eğitim programları cinsel istismarı önlemeyi içermektedir. Ancak bu makalede yetersizliği olan bireylere yönelik istismar, bu konudaki program ve uygulamalar kapsam dışı bırakılmıştır.

4. TARTIŞMA

Yetersizliği olan bireylere yönelik 104 araştırmanın 7 kategoride toplandığı araştırmada; yetersizliği olmayan bireylere yönelik cinsel eğitim araştırmaları giriş bölümünde kısaca özetlemeye çalışılmıştır.

Sinason (2002)’ın görme yetersizliği olan bireylerle gerçekleştirdiği görüşmelerde bu bireylerin cinsel gelişim ve eğitimlerinin ihmal edildiği gerçeği (Çalışandemir v.d., 2008)’in bu konunun ihmal edilen bir alan olması görüşünü doğrular niteliktedir. Verhoef v.d. (2005)’in araştırması, hidrosefali olmayan spina-bifidalı bireylerle gerçekleştirilmiştir. Bu bireylerin cinsel eğitim almalarına rağmen çok az cinsel bilgiye sahip olmaları ve çok azının karşı cinsten arkadaşı olması, cinsel yaşam deneyimi olmasına rağmen bir kısmını çok mutlu olmaması ve sosyal yönden sorunlar yaşamaları, bu bireylere

yalnızca cinsel eğitim verilmesinin de yeterli olamayacağı, başka gelişim alanlarında da eğitim verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Lin v.d. (2011)'ın farklı yetersizlik gruplarıyla gerçekleştirdikleri araştırmalarında bu bireylerde erken yaşlanmanın artmasının önlenmesi için, yaşam kalitelerinin artırılması sonucuna varılmıştır. Lin v.d.,(2011)'ın araştırma sonucu; gençlerin gelişimini bir bütün olarak ele alan Gölbaşı (2003)'in görüşlerini destekler niteliktedir. Elbozan v.d. (2012)'nin araştırma sonuçları farklı yetersizlik gruplarında cinsel problemlerin görülmesi bakımından görme (Sinason, 2002); spina-bifidalı bireyler (Verhoef v.d., 2005); nöro gelişimsel bozukluğu olan bireyler (Güven, 2021 a) araştırmalarını destekler niteliktedir. Alptekin & Tekeli (2009)'ün araştırmaları, okul öncesi çocuklarıyla gerçekleştirilmiş bir araştırma olup, bu çocukların ileriki yaşamlarında da cinsel kimlik ve cinsiyete ilişkin davranışlarında da yetersizlikle karşılaşabilecekleri şeklinde yorumlanabilir. Bu yönüyle araştırma; zihin yetersizliği olan bireyler ile yapılan araştırmalar (Leutar & Mihokovic, 2007; O'Callaghan & Murhy, 2007; Mandan-Sürücü, 2009; Lochart v.d., 2010; Parchomiuk, 2013; Dionne & Dupras, 2014; OSB'li bireylerle yapılan araştırmalar (Byers v.d., 2013; Dewinter v.d., 2015; Güven (2021a), ergenlik ve yetişkinlik döneminde de bu bireylerin cinsel kimlik ve cinsiyete ilişkin davranışlarında güçlük yaşamaları bakımından kısmen benzerlik göstermektedir.

Güven(2021 b) araştırmasında nöro-gelişimsel bozukluğu olan ergen çocuğa sahip annelerle gerçekleştirdiği araştırmasında ailelerin cinsel eğitimi nasıl vermesi gerektiği konusundaki bilgi yetersizlikleri Lesh ve ark. (1991), Mermer (1993), Cuskelly & Bryde (2004), İşler ve ark. (2009), Çifci-Tekinarslan & Eratay (2013), Gürol & Polat (2014), Bilgiç (2014), Lehan-Mackin v.d., (2016), Gürbüz (2018), Altundağ & Çakırcı-Çalbayram (2019), Öncü ve ark. (2019) araştırmalarıyla paralellik göstermektedir. Yetersizliğe sahip çocuk, ergen ve yetişkine sahip ebeveynler farklı eğitim alanlarında eğitim konusunda olduğu gibi cinsel eğitim konusunda da nasıl eğitim vereceklerini bilememekte; çocuklarının uygun olmayan cinsel davranışları ve bu konu hakkındaki problem davranışlarında çaresiz kalmaktadırlar. Dolayısıyla pek çok araştırmada öngörüldüğü üzere özel eğitim öğretmenleri, sağlık profesyonellerinin yanı sıra cinsel eğitim konusunda ailelere de destek olunması gerekmektedir.

Zihin yetersizliği olan bireylerle yapılan araştırmalarda da cinsiyete yönelik farklılıkları (Leutar & Mihokovic, 2007; Baines v.d., 2018) yalnızca kız ergenlerin cinsel eğitim ve gelişimlerini inceleyen (Mandan-Sürücü, 2009; Uzun, 2015); ZYO yetişkinlerle yapılan araştırmalarda (O'Callaghan & Murhy, 2007; Lockart vd., 2010; Dionne & Dupras, 2014; Gill-Liario vd., 2018) da bu bireylerin cinsel problemleri, cinsel bilgi yetersizlikleri sonucuna varılmıştır. O'Callaghan & Murphy (2007) ZY'liği olan yetişkin bireylerin cinsel savunmasızlıklarına karşı bu bireyler kanunlar hakkında bilgilendirilmiştir. Schwartz & Robinson (2018) bu bireylerin cinsel bilgi ve deneyimlere erişmek için çaba sarfettiklerini, onlara bilgi verilerek cinsel kimlik kazanıp, istismarlarının azaltılabileceği görüşündedir. Bu bağlamda O'Callaghan & Murhy (2007)'ün araştırma sonuçları, Schwartz & Robinson (2018)'un görüşlerini doğrular niteliktedir.

Parchomiuk (2013)'ün araştırması, Boyacıoğlu ve ark. (2018)'ın bu bireylere karşı önyargılı tutumlar, cinsel yaşamlarını yaşamadıkları görüşleriyle; ayrıca Ardıç (2017)'in bu bireylerin evlilikle birlikte cinselliği yaşamalarında evlilik, bebek sahibi olma vb. nedenlerden dolayı bir bireylerin cinsellik ve evlilik yaşamamaları görüşlerini tamamlar niteliktedir. Tablo 4'te bireylerin cinsellik ve üreme sağlıklarına ilişkin Kavaklı(2022)'nin araştırmasında yeti kaybı olan bireylerin düşük yapmaları, istenmeyen gebelik yaşamları ve bazılarının gebeliği sonlandırma çabaları, neredeyse yarısının aile planlaması kullanmaması, bir sağlık görevlisinin bu bireylerden birine bebek sahibi olmaması gerektiğini belirtmesi (Ardıç,2017) 'ın vurguladığı olumsuz ikinci görüşü doğrular niteliktedir. Bununla beraber Cebe-Ertaş (2023) araştırmasında hemşire ve ebelerin yetersizliği olan kadınların üreme sağlığına ilişkin bazı bilgi eksiklikleri olduğu ancak bu konuda eğitim almak istediklerini belirlemiştir. Yücesan & Ayaz-Alkaya (2017) 'ya göre cinsel eğitim hizmetinin okul hemşirelerinin vermesi gerekmektedir. Bu bağlamda Cebe-Ertaş ve Yücesan & Ayaz-Alkaya'nın araştırma sonuçları birbirini destekler görünmektedir.

Dionne & Dupras (2014) ZY'liği olan yetişkin bireylerin cinsel sağlıklarında ekolojik yaklaşımın önemini vurgulamaktadır. Araştırma kapsamında Tablo 5'te ailelerle yapılan araştırmalarda çocuğun en yakın çevresi ve ilk çevresi olan ailelerin görüşleri ve Tablo 6'da çocuğun aileden sonraki çevresi okuldaki öğretmenler ve daha geniş çerçevede topluma katılımıyla cinsel sağlığı ve eğitiminde çevrenin, dolayısıyla ekolojik yaklaşımın önemi büyüktür. Çalışandemir vd.. (2008) Türkiye'de ülke bazında cinsel eğitim politikasının yer almasını; Yücesan & Ayaz-Alkaya (2017) bireylerin yaş ve

kültürlerine uygun cinsel sağlık eğitimini savunmaktadır. Bu yönüyle cinsel eğitimde ekolojik yaklaşım Çalışandemir ve ark. (2008)'in ve Yücesan & Ayaz-Alkaya (2017)'in görüş ve önerilerini destekler niteliktedir.

Baines v.d., (2018), Gil-Liario v.d. (2018), Çok & Kutlu (2011) ergenlerde erken cinsel ilişki ve olumsuz deneyimlere ilişkin çok sayıda araştırma olduğunu, ergenlere verilecek cinsel eğitimin onlara katkı sağlayacağını; Gökengin (2011) ise ilköğretim döneminde cinsel eğitime yer verilmesini savunmaktadır. Yetersizliği olmayan üniversite öğrencileri ile yapılan araştırmalarda Balcı-Çelik v.d. (2013); Bakır & Kızılkaya-Beji (2015)'in araştırmalarında cinsel yolla bulaşan hastalıklar hakkında öğrenciler değerlendirilmiştir. Yetersizliği olmayan yetişkinlerle yapılan cinsel eğitim araştırmaları da oldukça sınırlıdır. Güçlü & Özerk (2021)'in 2000-2018 yılları arasındaki cinsel sağlık eğitimine ilişkin araştırmaları inceledikleri araştırmalarında da araştırmaların daha çok üniversite öğrencileri ile gerçekleştirildiği, onların cinsel sağlık, bilgi ve tutumlarının ölçüldüğü sonucuna varmışlardır. Ayrıca araştırma taramalarında ebeveyn ve öğretmenlerin bu konudaki eğitimlerine düşük oranda yer verildiğini belirlemişlerdir. Tablo 5'de yetersizliğe sahip çocuk, ergen ve yetişkine sahip ebeveynlerin bu konuya ilişkin görüşlerine ilişkin sekiz Türkiye'de, altı tane dünyada araştırmaya rastlanması Güçlü & Özerk (2021)'in araştırma sonuçlarıyla kısmen benzerlik göstermektedir. Sonuçta hem yetersizliği olmayan hem de yetersizliği olan her yaş ve kademedeki tüm bireyler cinsel gelişim önem arz etmekte; hem bireylerin, hem bireylerin aile, öğretmen ve onlarla çalışacak tüm profesyonellerin bu eğitimi almaları önemlidir.

Tablo 3'te OSB'li bireylerin cinsel durumları, sorunları özetlenmiştir. Bu araştırmalarda en yaygın davranışlarının mastürbasyon olduğu (Van-Bourgondien ve ark., 1997); ergen ve yetişkinlerde depresyon ve anksiyeteye rastlandığı (Strang v.d., 2012); OSB ve asperger sendromlu bireylerde cinsel problemlere rastlandığı (Byers v.d., 2013; Byers & Nichols, 2014); Dewinter v.d.. (2015) ve Dewinter vd.. (2016) OSB'li olan ve olmayan ergenlerle yaptıkları iki araştırmada her iki grupta cinsel yönden benzer özelliklere rastladıklarını ortaya koymuştur. Dewinter v.d. (2016)'in ergenlerle yaptığı araştırmalarında çoğu ergenin mastürbasyon yaptığı bulgusu Van- Bourgondien v.d. (1997)'in bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Yıldız (2020), asperger sendromlu bireylerin beklenmeyen sosyal uyum gösterebildiğini ancak romantik ilişki yaşama ve bu ilişkinin niteliğini yorumlamada sorun yaşadıklarını ve bu durumun da arkadaşlık deneyimlerini sınırladığını belirtmektedir. Byers ve ark. (2013)'in OSB ve asperger sendromlu yetişkin bireylerle yaptıkları araştırmada bu bireylerin cinsel işlevlerinin olumlu sürdüğü; ancak bazılarının heteroseksüel olduğu, bazılarının da daha az cinsel isteğe sahip, ilişki deneyimi olmayan bireyler olduklarını saptamıştır. Yıldız (2020)'in ve Byers ve ark. (2013)'in görüş ve bulguları benzerlik göstermektedir.

Tablo 4'te yetersizliği olan bireylerin cinsellik ve üreme sağlıklarına ilişkin araştırmalardan Hall ve ark. (1973)'in araştırmaları, yetersizliği olan bireylerin cinsel bilgi yetersizliği Leutar & Mihokovic (2007); O'Callaghan & Murphy (2007); Mandan-Sürücü (2009)'un verileriyle paralellik göstermektedir.

Akorbishoev v.d. (2017)'in ZYO kadınlarda daha fazla erken doğum, düşük doğum ağırlığı ve ölü doğum sonuçlarına rastlanması, Ardıç (2017)'in bu bireylerin cinselliklerini yaşama ve evlilik kurmama konusundaki ikinci görüşünü kısmen doğrularken; Ardıç (2017)'in bu bireylerin cinselliği yaşama haklarının olduğu birinci görüşü ve Artan (2003)'in yetersizliği olan bireylerin de cinsel yaşamaları olabileceği ve bu onların en temel hakkı olduğu görüşünü desteklemektedir. Walters & Gray (2018), ZY'liği ve gelişimsel yetersizliği olan yetişkinlerin cinsel eğitim, üreme sağlığı eğitimi almaları gerektiği düşüncesi, Artan (2003)'in bu bireyler için cinsel eğitim alma ve cinselliklerini yaşama düşüncesini desteklemektedir.

Tablo 5'te yetersizliğe sahip çocuk, ergen ve yetişkine sahip ailelerin görüşleri incelendiğinde aileler çocuklarına bu konu hakkında bilgi veremediklerini, çocuklarının cinsel istismara uğrayabileceğinden kaygı duyduklarını, kendilerinin bu konuda hiç eğitim almadıklarını, farklı gelişim dönemlerinde, özellikle ergenlik sürecinde zorlandıklarını ve desteğe gereksinim duyduklarını ifade etmişlerdir. Altundağ & Çakırer-Çalbayram (2019)'in ZY'liliği olan çocuğa sahip annelere verdikleri eğitim etkili olmuştur. Dolayısıyla ailelere yönelik cinsel eğitim programlarının artmasının hem yetersizliği olan bireyler, hem de ebeveynlerinin karşılaştıkları sorunlara çözüm getireceği sonucuna varılabilir.

Tablo 6’da da yetersizliği olan bireylerle çalışan profesyonellerden; rehber öğretmenler (Sakallı-Gümüş & Altınsoy, 2015); özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi çalışanları (Palas-Karaca ve ark. 2016); özel eğitim öğretmenleri (Konuk-Er ve ark., 2016; Eratay, 2017; Akdemir & Taymaz-Sarı (2019); cinsel danışman ve pedagoglar (Çelik, 2017); cinsel eğitimin yararlarını saptamışlardır.

Bu bireyler için ilaç kullanımı, fotoses metodu, olumlu sosyal davranışlara ve mesleğe yönlendirilme gibi farklı uzmanların farklı görüşleri de bulunmaktadır.

Tablo 7’de Türkiye ve dünyadaki başarılı programlar özetlenmiştir. Türkiye’deki dokuz program umut vericidir, ancak oldukça sınırlıdır. Daha çok fiziksel bakım, istismardan korunma, mastürbasyon yapma becerisinin öğretimi, aile yaşamı ve cinsel sağlık programı ve ZYO genç yetişkinlerin annelerine hazırlanan cinsel eğitim programları şeklindedir.

Farklı yedi kategoride toplanan araştırmalarda; osb ve zihin yetersizliği olan bireylerle yapılan araştırmaların ağırlıklı olduğu; nicel yöntemin yanı sıra nitel yöntemin kullanıldığı araştırmalara da rastlanılmıştır. Başarılı uygulamaların hem Türkiye’de hem de dünyada oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Türkiye’de bu konuda yapılan araştırmaların sınırlı olması bakımından araştırma sistematik derleme araştırmalarından Kılınç (2023) ve Teke & Melekoğlu (2022)’nin araştırmalarını destekler durumdadır. Teke & Melekoğlu (2022) sistematik gözden geçirdikleri erken çocukluk araştırmalarında cinsel eğitim araştırmalarında sınırlılıkla beraber: daha çok mevcut durumu ortaya koyan, nitel araştırmalarda daha çok bireylerle görüşmeler ve nicel yöntemle yapılan araştırmalarda da belli ölçeklerin sıklıkla kullanıldığı ve en çok t testi kullanıldığı belirlenmiştir. Bu sistematik derleme çalışmasında da aynı sonuçlara ulaşılması Teke & Melekoğlu (2022)’nin bulgularıyla paralellik göstermektedir. Fikir makalelerinde de farklı boyutlarda bu bireylere yönelik cinsel eğitimin olması gerektiği, hala pek çok ülkede emekleme aşamasında olan bu konunun ihmal edilmemesi, bu bireylerin en doğal insanlık hakkı olan cinselliklerini yaşamaları gerektiği Ardıç(2017); bunun yanı sıra gay, biseksüel vb. cinsel yönden farklı yetersizliği olan bireylere karşı da farkındalık yaratmak, onlara da sağlıklı bir yaklaşımda bulunulması savunulmuştur.(Kramer-Olen,2016). Aslında belki henüz Türkiye’de , hatta pek çok ülkede yetersizliği olmayan bireyler için cinsel eğitim, cinsel yönden farklı olanlara anlayış için bile henüz biraz erken olduğu düşünüldüğünde bu konuda bilimsel çalışmaların az olması; toplumumuzun büyük bir çoğunluğunun muhafazakâr olması da bu sınırlılığa neden olarak görülebilir.

Ancak ülkemizde pek çok kadının aldatılması, şiddet görmesi, çocuklarına şiddet uygulaması, toplumda her boyutta artan şiddetin nedenlerinden biri de cinsel yönden bireylerin doyum sağlayamaması ve sonucunda öfke kızgınlık gibi duygular yaşamasıdır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye’de yetersizliği olan bireylerden OSB’li bireylere yönelik kaynak taraması Güven (2021 b) ve yetersizliği olmayan bireylere yönelik Güçlü ve Özerk (2021)’in araştırması dışında olabildiğince genişletilmiş farklı yetersizlik grupları Türkiye ve dünyadaki yetersizliği olan bireylerin cinsel eğitimlerine yönelik bu araştırmanın; bu bireyler için eğitim programı hazırlayacak uzmanlara yol gösterici özelliği olacağı; farklı uzmanlarca ele alınıp, hazırlanan cinsel eğitim programlarının da yetersizliği olan birey ve ailelerinin karşılaştıkları sorunlara çözüm getirebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda;

5.1. Araştırmaya Yönelik Öneriler

- 1) Yetersizliği olan bireylere yönelik osb ve zy’liği olan bireyler dışındaki farklı yetersizliği olan bireylerin cinsel eğitim ve sorunlarına ilişkin;
- 2) Özellikle bu bireylere, aile, öğretmen ve bu bireylerle çalışan farklı alanlardaki profesyonellere yönelik eğitim ve bilgilendirme programları, bunların etkililiğine yönelik; araştırmalar yapılabilir.

5.2. İleriki Araştırmalara Yönelik Öneriler

- 1) Bu bireylerin cinsel yaşamlarında karşılaşılabilecekleri sorunlar (vajinismus, iktidarsızlık vb.);
- 2) Cinsel gelişim ve eğitimlerine katkı sağlayacak prososyal davranış eğitimleri, onlara karşı cinsle birlikte olabilecek ortamlar sağlamak;
- 3) Onları cinsel istismardan koruyacak programlar oluşturmak ve uygulamak;

- 4) Cinsel bilgiye ulaşabilmeleri ve daha rahat konuyu anlayabilmeleri için minik kitapçık ve broşürler hazırlamak
- 5) Bu bireylere yönelik farklı yetersizlik gruplarıyla, farklı araştırma modelleriyle oluşturulmuş araştırmalar; gerçekleştirmek şeklindedir.

Araştırmadaki kaynak taramasında; cinsel istismar ve ihmal konusu ve çocuklarla yapılan cinsel eğitim araştırmalarına oldukça sınırlı yer verilmiş ve kapsam dışı bırakılması araştırmanın sınırlılıkları arasındadır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, B. & Taymaz-Sarı, O. (2019). Zihinsel yetersizliği olan bireylerle çalışan öğretmenlerin cinsel eğitime yönelik tutumları ve etik durumlarının karşılaştırılması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 15(3), 267-282. DOI:10.17244/eku.425276.
- Akın Bülbül, I. (2012). *Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş erkek ergenlere ebeveynleri aracılığıyla uygun mastürbasyon yapma becerisinin kazandırılmasında eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akobirshoev, I., Parish, S.L., Mitra, M. & Rosenthal, E. (2017). Birth outcomes among US women with intellectual and developmental disabilities. *Disability and Health Journal*, 10, 406-421. DOI: 10.1016/j.dhjo.2017.02.010. Epub 2017 Apr 6.
- Aktaş, G. (2020). *Zihinsel yetersizliği olan ergenin menstrüasyon öz bakım becerisini geliştirmede hemşire ve ebeveyn eğitiminin karşılaştırmalı etkililiği*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi
- Alptekin, A. & Tepeli, K. (2019). Farklı yetersizliği olan 48-72 ay çocuklarda cinsel gelişimin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(4), 737-762. DOI: 10.21565/ozelegitimdergisi.526557.
- Al-Trawneh, R.K. (2018). Sexual issues of the persons with intellectual disability (pwid): researches in Jordan. *World Experiences Current Events*, 19(3-4), 139-161.
- Altundağ, S. & Çakırer Çalbayram, N. (2016). Teaching menstrual care skills to intellectually disabled female students. *Journal of Clinical Nursing*, 25, 1962-1968. DOI:10.1111/jocn.13215.
- Altundağ, S. & Çakırer-Çalbayram, N. (2019). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerde cinsel sağlık konusunda farkındalık oluşturma. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(1), 96-101.
- Ardıç, A. (2017). Cinsellik ve engelli bireyin ruh sağlığı. (Ed: Akdoğan, R.). *Engellilerde ruh sağlığı* (içinde 81-98). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Artan, İ., Ceylan, Ş. & Kurnaz-Adıbatmaz, F. (2020). Ebeveynler için cinsel iletişim ölçeği: Geçerlik güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(2), 136-162. DOI:10.21020/husbfd.735860
- Artan, İ.Z. (2003). Cinsel Kimliğin Kazanılması. *Çocuk Çocuk Dergisi*, 7, 141-149.
- Azzopardi-Lane, C. (2021). "It's not easy to change the mentality": Challenges to sex education delivery for persons with intellectual disability. *JARID*, (September Special Issue), 1001-1008. DOI: 10.1111/jar.12947
- Azzopardi-Lane, C.L., Cambridge, P. & Murphy, G. (2019). Muted voices: The explored sexuality of young persons with learning disability in Malta. *British Journal of Learning Disabilities*, 47,156-164. <https://doi.org/10.1111/bid.12266>
- Baines, S., Emerson, E., Robertson, J. & Hatton, C. (2018). Sexual activity and sexual health among young adults with and without mild, moderate intellectual disability. *BMC Public Health*, 18, 667-679. <https://doi.org/10.1186/s12889-018-5572-9>
- Bakır, N. & Kızılkaya-Beji, N. (2015). Üniversite öğrencilerinin cinsel yolla bulaşan hastalıklar konusundaki bilgi düzeyleri. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(3), 10-16.

- Ballan, M.S. & Freyer, M.B. (2007). The sexuality of young women with intellectual and developmental disabilities: A neglected focus in American foster care system. *Disability and Health Journal*, 371-375. <http://dx.doi.org/10.1016/dhjo.2017.02.05>
- Bayrak-Çelik, S. (2020). Mahremiyet ve cinsel eğitimin önemi. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(27), 101-111.
- Berna Doğan, M., Çavuş-Solmaz, Y., Eycan, Ö., Abdan, M., Doğan, M., Güder, P., Kaya, S. & Bektemur, Z. (2022). Üniversite öğrencilerinin cinsel mitler / cinsel saldırı mitlerine ilişkin tutumları ve görüşleri. *Adli Tıp Bülteni*, 27(1), 24-34. DOI:10.17986/bim.1551
- Bilen, M. & Topçuoğlu, A. (2008). *Yaşamın gizemi cinsellik*. Betik Kitap.
- Bilgiç, E. (2015). *Zihinsel engelli ergenlerin annelerinin cinsel eğitimle ilgili görüşleri*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Nişantaşı Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Borawska-Charko, M., Rohleder, P. & Finlay, M.L. (2017). The sexual health knowledge of people with intellectual disabilities: A review. *Sexuality Research and Social Policy*, 14,393-409. DOI: 10.1007/s13178-016-0267-4
- Boyacıoğlu, N.E., Karaçam, Z.D. & Keser-Özcan, N. (2018). Engeller rağmen cinsellik: Zihinsel yetersizliğe sahip olan bireylerde cinsellik. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 5(2), 275-280. <https://doi.org/10.17681/hsp.291360>
- Bozdemir, N. & Özcan, S. (2011). Cinselliğe ve cinsel sağlığa genel bakış. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care (TJFMPC)*, 5(4), 37-46. www.tjfmpe.com
- Brown, M., McCann, E., Truesdale, M., Linden, M. & Marsh, L. (2020). The design, content and delivery of relationship and sexuality education programmes for people with intellectual disabilities: A systematic review of the international evidence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7568), 2-16. www.mdpi.com/journal/ijerph
- Byers, E.S. & Nichols, S. (2014). Sexual satisfaction of high-functioning adults with autism spectrum disorder. *Sexuality & Disability*, 32(3), 365-382. DOI:10.1007/s11195-014-9351-y
- Byers, E.S., Nichols, S. & Voyer, S.D. (2013). Challenging stereotypes: sexual functioning of single adults with high functioning autism spectrum disorder. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 43(11), 2617-2627. DOI:10.1007/s10803-013-1813-z
- Cangöl, E., Palas-Karaca, P. & Aslan, E. (2013). Engelli bireylerde cinsel sağlık. *Kadın Cinsel Sağlığı*, (January), 141-149.
- Cebe-Ertaş, M. (2023). *Hemşire ve ebelerin engelli kadınların üreme sağlığına ilişkin bilgi ve görüşleri*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Chen, F., Grandjean, C. ve Richard, S. (2016). Pharmacological management of inappropriate sexual behaviours in youth with autism spectrum disorder: a case study and review of the literature. *Neuropsychiatrie de l'enfance et de l'adolescence*, 64, 163-167.
- Chrastina, J. & Večeřova, H. (2020). Supporting sexuality in adults with intellectual disability – A short review. *Sexuality and Disability*. 38. 285-298. <https://doi.org/10.1007/s1195-018-9546-8>
- Cotter Stalker, K., Wu, Q., Evans, C.B.R. & Smokowski, P.R. (2018). The impact of the positive action program on substance use, aggression, and psychological functioning: is school climate a mechanism of change? *Children and Youth Services Review*, 84, 143-151. DOI: 10.1016/j.chidyouth.2017.11.020
- Cuskelly, M. & Bryde, R. (2004). Attitudes towards the sexuality of adults with an intellectual disability: parents, support staff, and a community sample. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 29(3), 255-264. <https://doi.org/10.1080/13668250412331285136>
- Çakmak, S. & Çakmak, S. (2014). *Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklarda cinsel eğitim uygulamaları*. Vize Akademik.

- Çalışandemir F., Bencik, S. & Artan, İ. (2008). Çocukların cinsel eğitimi: Geçmişten günümüze bir bakış. *Eğitim ve Bilim*, 33(150),14-27.
- Çelik, Ö. (2017). Zihinsel yetersizliği olan bireylerin cinselliği ile ilgili çalışmalar yapan uzman görüşleri. *Turkish Studies*, 12(17), 113-132. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11830>
- Çifçi-Tekinarslan, İ. & Eratay, E. (2013). Zihinsel yetersizliği olan bireylerin ergenlik döneminde uyum sürecinde ebeveyn davranışlarının incelenmesi. *Nwsa-Education Sciences*, 8(3), 363-374. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2013.8.3.1C0592>
- Çok, F. & Kutlu, Ö. (2011). *İlköğretim kademesi cinsel sağlık eğitimleri*. Cinsellik ve cinsel eğitim. TAPV (Türkiye Aile Sağlığı Araştırma Vakfı), CETAD (Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırmaları) (İçinde 81-101). İstanbul: Gria Reklam Ltd. Şti.
- Çolo, S. (2023) *cinsel doyumunu etkileyen faktörlerin incelenmesi: Kesitsel bir çalışma*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Dağlı, E. & Aktaş Reyhan, F. (2022). Cinsel sağlık eğitiminin sağlık ile ilgili farklı bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin gebelikte cinsel metlerine etkisi. *YOBU Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(2), 66-75.
- Darragh, J., Reynolds, L., Ellison, C. & Bellon, M. (2017). Let's talk about sex: How people with intellectual disability in Australia engage with online social media and intimate relationships. *Journal of Psychosocial Research on Cyberspace. Cyber Psychology*, 11(1), Article.9. DOI: 10.5817/CP2017-1-9.
- Demir, G. & Şahin, T.K. (2014). Selçuk üniversitesi öğrencilerinin cinsel yolla bulaşan hastalıklar konusundaki bilgileri. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 19-24.
- Dewinter, J., DeGraaf, H., Begeer, S. (2017). Sexual orientation, gender identity, and romantic relationships in adolescents and adults with autism spectrum disorder. *Journal of Autism Developmental & Disorders*, 47, 2927-2934. <https://doi.org/10.1007/s10803-017-3199-9>
- Dewinter, J., Vermeiren, R., Vanwesenbeeck, I. & Nieuwenhuizen, C.V. (2016). Adolescent boys with autism spectrum disorder growing up: follow-up of self-reported sexual experience. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 25, 969-978. DOI: 10.1007/s00787-016-0816-7. Epub 2016 Jan 20.
- Dewinter, J., Vermeiren, R., Vanwesenbeeck, I., Lobbstaël, J. & Nieuwenhuizen, C.V. (2015). Sexuality in adolescent boys with autism spectrum disorder: self-reported behaviours and attitudes. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 45, 731-741. DOI: 10.1007/s10803-014-2226-3.
- Diler, R. (2014). Mahremiyet eğitimi ve önemi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 69-98.
- Dionne, H. & Dupras, A. (2014). Sexual health of people with an intellectual disability: an ecosystem approach. *Sexologies*, 23, 85-89. <http://dx.doi.org/10.1016/j.sexol.2013.12.003>
- Donnelly, E., Chang, E.L., Cheng, Y. & Botfield, J. (2023). Evaluation of comprehensive sexuality education and support workshops for parents and carers of children and young people with intellectual disability and/or autism spectrum disorders. *Sexuality and Disability*. 41235-253. <https://doi.org/10.1007/s1195-023-09786-y>
- Dukes, E. & McGulre, B.E. (2009). Enhancing capacity to make sexuality-related decisions in people with an intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53(8), 727-734. DOI: 10.1111/j.1365-2788.2009.01186.x. Epub 2009 Jun 12.
- Dünya Sağlık Örgütü (2010). <http://www.worldsexology.org>
- Edmonson, B. & Wish, J. (1975). Sex knowledge and attitude of moderately retarded males. *American Journal of Mental Deficiency*, 80(2), 172-179. DOI: 10.1007/s11195-013-9294-8.
- Elbozan-Cumurcu, B., Karlıdağ, R. & Han-Almış, B. (2012). Fiziksel engellilerde cinsellik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1), 84-98. DOI: 10.5455/cap.201220406.

- Eratay, E. (2017). *Evaluation of course on sex education for children 2nd International Science Symposium*. Science Festival. 5-8 September 2017. Tbilisi-Georgia. Sunulmuş Bildiri. Abstract Book. (Ed: Nwsa Academic Journals). 94. (Article ID: ICI3IJ).
- Ersoy, G. (2005). *Zihin engelli ergen kız öğrencilere maket üzerinde ped değiştirme becerisinin öğretimi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Eyüboğlu, M. (2019). *Çocukluktan erişkinliğe otizm spektrum bozukluğu*. Eğiten Kitap.
- Finlay, W.M.L., Rohleder, P., Taylor, N. & Hollie, C. (2014). "Understanding" as a practical issue in sexual health education for people with intellectual disabilities: A study using two qualitative methods. *Health Psychology, 34*(4), 328-338. <https://doi.org/10.1037/hea0000128>
- Frank, K. & Sandman, L. (2019). Supporting parents as sexuality educators for individuals with intellectual disability: The development of the home B.A.S.E. curriculum. *Sexuality and Disability, 37*, 329-337. <https://doi.org/10.1007/s11195-019-09582-7>
- Frank, K. & Sandman, L. (2021). Parents as primary sexuality educators for adolescents and adults with down syndrome: A mixed methods examination of the home B.A.S.E. for intellectual disabilities workshop. *American Journal of Sexuality Education, 16*(3), 283-302. DOI: 10.1080/15546128.2021.1932655
- Friedman, C. & Owen, A.L. (2017). Sexual health in community: Services for people with intellectual and developmental disabilities. *Disability and Health Journal, 10*, 387-393. <http://dx.doi.org/10.1016/j.dhjo.2017.02.008>
- Galea, J., Butler, J., Iacono, T. & Leighton, D. (2009). The assessment of sexual knowledge in people with intellectual disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability, 29*(4), 360-365. DOI: 10.1080/136682504000014517
- Garcia-Villamizar, D. & Dattile, J. (2011). Social and clinical effect of a leisure program on adults with autism spectrum disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders, 5*, 246-253. EJ900626
- Gil-Llario, M.D., Morell-Mengual, V., Ballester-Arnal, R. & Diaz-Rodriguez, I. (2018). The experience of sexuality in adults with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research, 62*(1), 72-80. DOI: 10.1111/jir.12455. Epub 2017 Nov 20.
- Gilmore, L. & Chambers, B. (2010). Intellectual disability and sexuality: Attitudes of disability support staff and leisure industry employees. *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 35*(1), 1-22. <http://eprints.qut.edu.au>
- Goodman, L., Budner, S., & Lesh, B. (1971). The parent's role in sex education for the retarded. *Mental Retardation, 9*, 43-46.
- Gökengin, B. (2011). *İlköğretim kademesi cinsel sağlık eğitimleri*. TAPV, CETAD. Cinsellik ve cinsel eğitim (içinde 101-103). Gria Reklam Ltd. Şti.
- Gölbaşı, Z. (2003). Sağlıklı gençlik ve toplum için bir adım: Cinsel sağlık eğitimi. *Aile ve Toplum, 5*(2).
- Grove, L., Morrison-Beedy, D., Kirby, R. & Hess, J. (2018). The birds, bees, and special needs: Making evidence-based sex education accessible for adolescents with intellectual disabilities. *Sexuality and Disability, 36*, 313-329. <https://doi.org/10.1007/s1195-018-9547-7>
- Güçlü, A. & Özerk, H. (2021). Türkiye'de 2000-2018 yılları arasında örgün eğitim kurumları kapsamında cinsel sağlık eğitimlerine ilişkin çalışmaların incelenmesi ve değerlendirilmesi. *Opus. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18*(39), 959-984. DOI:10.26466/opus.922603.
- Güler, E. & Erbil, N. (2023). Engelli kadınlarda üreme sağlığını etkileyen etmenler, üreme sağlığı sorunları ve hemşirenin rolü. *Kadın Cinsel Sağlığı, 25*, 40-48. <https://doi.org/10.244898/tandro.2023.32848>

- Güneş, A. (2017). Cinsel istismar olgusu ve mahremiyet eğitim. *İnsan & Toplum*. 7(2), 45-70. DOI:10.12658/human.society.7.14.M0206.
- Gürbüz, S. (2018). *Ergenlik dönemindeki zihin yetersizliği olan bireylerin cinsel gelişim özelliklerinin ebeveyn görüşleri ile değerlendirilmesi: bir ölçek geliştirme çalışması*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gürol, A., Polat, S. & Oran, T. (2014). Views of mothers having children with intellectual disability regarding sexual education: A qualitative study. *Sex Disability*, 32, 123-133. DOI: 10.1007/s1195-014-9338-8.
- Gürsoy, E. & Gençalp, N.S. (2010). *Aile ve Toplum*, 11(6), 29-38.
- Güven, D. (2021a). Kapsamlı cinsellik eğitimi ve otizm spektrum bozukluğu olan bireyler. *Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 8(66), 284-300. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr2299>
- Güven, D. (2021b). Rural families' thoughts about sexual development of their adolescents with neurodevelopmental disorders. *Cypriot Journal of Education Sciences*, 16(4), 1549-1652. <https://doi.org/10.18844/cjes.v16i4.6012>
- Hall, J.E., Morris, H.L. & Barker, H.R. (1973). Sexual knowledge and attitudes of mentally retarded adolescents. *American Journal of Mental Deficiency*, 77(6), 706-709.
- Hendekçi, A. (2019). *Dezavantajlı adölesanlara özel sağlık sorunları*. Anne ve çocuk sağlığı eğitimi (içinde 85-110). (Ed: Saracaloğlu, A.S., Hergüner, G. & Saçan, S.). Güven Plus Grup Danışmanlık. A.Ş. Yayınları.
- Holland-Hall, C. & Quint, E.H. (2017). Sexuality and disability in adolescent. *Pediatric Clinic of North America*, 64.435-449. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pcl.2016.11.011>
- İşler, A., Beytut, D., Taş, F. & Conk, Z. (2009). A study on sexuality with the parents of adolescents with intellectual disability. *Sexual Disability*, 27, 229-237. <http://dx.doi.org/10.1007/s11195-009-9130-3>
- Jahoda, A. & Pownall (2014). Sexual understanding sources of information and social networks: the reports of young people with intellectual disabilities and their non-disable peers. *Journal of Intellectual Disability Research*, 58(5), 430-441. DOI: 10.1111/jir.12040
- Kadioğlu, H. (2005). *Yetişkin ve akran liderli cinsel eğitimin ilköğretim 8. sınıf öğrencilerin cinsellikle ilgili bilgi ve tutumları üzerindeki etkileri*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Karami-Matin, B., Ballan, M., Darabi, F., Kazemi-Karyani, A., Soofi, M. & Soltani, S. (2021). Sexual health concerns in women with intellectual disabilities: a systematic review in qualitative studies. *BMC Public Health*, 21. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-12027-6>
- Kavaklı, D. (2022). *18-49 yaş yeti kaybı olan kadınların aile planlaması hizmetine erişim durumları ve ilişkili faktörlerin saptanması*. [Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Kılınç, S. (2023). *Türkiye'de cinsel eğitime yönelik yapılan tezlerin içerik analizi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karatay Üniversitesi.
- Konuk Er, R., Girgin-Büyükbayraktar, Ç. & Kesici, Ş. (2016). Özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilere yönelik cinsel eğitim programının geliştirilmesi. *Turkish Journal of Education*, 5(4), 224-234. DOI: 10.19128/turje.267920
- Kramers-Olen, A. (2016). Sexuality, intellectual disability, and human rights legislation. *South African Journal of Psychology*, 46(4), 504-516. DOI: 10.1177/0051246316678154sap.sagepub.com
- Kuloğlu-Aksaz, N. & Fırat, A. (1992). Ergenlik çağındaki özürü bireylere menstürasyon döneminde gerekli olan temizlik alışkanlıklarının kazandırılması. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(2), 37-41. http://dx.doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000121

- Kumcağız, H., Balcı-Çelik, S., Barut, Y. & Koçyiğit, M. (2013). Psikolojik danışman adaylarının cinsel sağlık eğitimi dersine ilişkin görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(3), 227-242.
- Küçük, S. (2012). *Hafif zihinsel engelli çocuklar ve ebeveynlerinde cinsel istismardan korunma konusunda farkındalık yaratma*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Kürek, E. (2012). *Cinsel kimlik gelişiminde din eğitiminin rolü*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lafferty, A., Mc Conkey, R. & Simpson, A. (2012). Reducing the barriers to relationships and sexuality education for persons with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 16(1), 19-43. DOI: 10.1177/17446295124338034/jid.sagepub.com
- Lehan Mackin, M., Loew, N., Gonzales, A., Tykol, H. & Christensen, T. (2016). Parent perceptions of sexual education needs for their children with autism. *Journal of Paediatric Nursing*, 31, 608-618. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2016.07.003>
- Leutar, Z. & Mikohovic, E.M. (2007). Level of knowledge about sexuality of people with mental disabilities. *Sex Disability*. 25, 93-109. DOI: 10.1007/s11195-007-9046-8.
- Lin, J.D., Lin, L.P., Sung, C.L. & Wu, J.L. (2011). Aged and dependency ratios among autism, intellectual disability and other disabilities: 10 years trend analysis. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5, 523-528. EJ900357
- Lochart, K., Guerin, S., Shanahan, S. & Coyle, K. (2010). Expanding the test of counterfeit deviance: are sexual knowledge, experience and needs a factor in the sexualised challenging behaviour of adults with intellectual disability? *Research in Developmental Disabilities*, 31, 117-130. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2009.08.003>
- Löfgren-Mårtenson, C. & Ouis, P. (2018). 'We need "culture bridges": professionals' experiences of sex education for pupils with intellectual disabilities in a multicultural society. *Sex Education. Sexuality, Society and Learning*, 19(1), 54-67. DOI: 10.1080/14681811.2018.1478806
- Lumbey, V., Miltenberger, R.G., Long, E.S., Rapp, J.T. & Roberts, J.A. (1998). Evaluation of a sexual abuse prevention program for adults with mental retardation. *Journal of Applied Behaviour Analysis*, 31(1), 91-101. <https://doi.org/10.1901%2Fjaba.1998.31-91>
- Mandan Sürücü, S. (2009). *11-17 yaş orta düzeyde zihin engelli kız ergenlerin temel cinsel bilgi ve cinsel istismarı algulamalarının belirlenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Margaritoiu, A., Eftimie, S. ve Enache, R. (2011). Some issues concerning career counselling for adolescents with disabilities. *Procedia Social and Behavioural Sciences*, 12, 107-116.
- May, T., Pang, K.C. & Williams, K. (2017). Brief reports: sexual attraction and relationships in adolescents with autism. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 47, 1910-1916. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10803-017-3092-6>
- Mc Conkey, R. & Leavey, G. (2013). Irish attitudes to sexual relationships and people with intellectual disability. *British Journal of Learning Disabilities*, 41, 181-188. DOI: 10.1111/bid.12036
- Mc Gabe, M. P. & Garwood, M. (2000). Impact of sex education programs on sexual knowledge and feelings of men with a mild intellectual disability. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 35(3).
- McDermott, S., Martin, M., Weinrich, M. & Kelly, M. (1999). Program evaluation of a sex education curriculum for women with mental retardation. *Research in Developmental Disabilities*, 20(2), 93-106. [https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0891-4222\(98\)00035-3](https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0891-4222(98)00035-3)
- Ménoreau, J.S. ve Dupras, A. (2014). Supporting the sexuality of the intellectually disabled: how institutional change and vocational training can help. *Sexologies*, 23, 103-107.

- Mermer, G. (1993). *Zihin engelli ergenlerin cinsel eğitim gereksinimleri hakkında anne, baba ve eğitimci görüşlerinin belirlenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Muswera, T. & Kasiram, M. (2019). Understanding the sexuality of persons with intellectual disability in residential facilities: Perceptions of service providers and people with disabilities. *Social Work, 55*(2), 196-204. DOI: <http://dx.doi.org/10.15270/55-2-715>
- Natasha A. & Taylor-Gomez, M. (2017). Pleasure, sex, prohibition, intellectual disability, and dangerous ideas. *Reproductive Health Matters, 25*(50), 114-120.
- Needham, M. (2018). *Behavioural Outcomes of the BOSS teaching program with adults with Intellectual disabilities*. Walden Dissertations and Doctoral Studies Collection. Walden University Scholar Works. Michigan. <https://scholarworks.waldenu.edu/dissertations/4808>
- Nelson, B., Odberg-Pettersson, K. & Emmelin, M. (2020). Experiences of teaching sexual and reproductive health to students with intellectual disabilities. *Sex Education Sexuality, Society and Learning, 20*(4), 398-412. DOI: 10.1080/14681811.2019.177652
- Noonan, A. & Taylor-Gomez, M. (2011). Who's missing? Awareness of lesbian, gay, bisexual and transgender people with intellectual disability. *Sexuality and Disability, 29*, 175-180. DOI: 10.1007/s1195-010-9175-3
- O' Callaghan, A.C. & Murphy, G.H. (2007). Sexual relationships in adults with intellectual disabilities: understanding the law. *Journal of Intellectual Disability Research, 51*(3), 197-206. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2006.00857.x>
- Öncü, E., Aktaş, G., Köksoy-Vayısoğlu, S. & Karakuş, E. (2019). Zihinsel engelli ergenlerin cinsel gelişim özellikleri ve ailelerin yaşadığı güçlükler. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12*(3), 413-425. DOI:10.26559/mersinsbd.553739.
- Öncül, N. & Yücesoy-Özkan, Ş. (2010). Orta ve ileri düzeyde zihin yetersizliği olan yetişkinlere videolarla model olma kullanılarak günlük yaşam becerilerinin öğretilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(3), 143-156.
- Önel, F. & Buran, A. (2023). Üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerinde belirsizliğe tahammülsüzlük, karar verme ve kaygı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences & Humanities, 7*(2), 574-593. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7992258>
- Öztürk, B. & Siyez, D.M. (2015). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerine yönelik cinsel eğitim programının etkililiğinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi, 16*(1), 30-55.
- Palas-Karaca, P., Başgöl, Cangöl, E., Aslan, E. & Cangöl, S. (2016). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi çalışanlarının engelli bireylerin cinsel eğitimi konusundaki görüşleri. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi, 6*(1), 13-18. DOI:10.5505/bsbd.2016.71501.
- Parchomiuk, M. (2013). Model of intellectual disability and the relationship of attitudes towards the sexuality of persons with an intellectual disability. *Sexual Disability, 31*, 125-139. DOI: 10.1007/s1195-012-9285-1.
- Pérez-Curiel, P., Vicente, E., Morán, M.L. & Gómez, L.E. (2023). The right to sexuality, reproductive health, and found a family for people with intellectual disability: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 20*(1587), 3-29. <https://doi.org/10.3390/ijerph20021587>
- Rhonda, S. & Kammes, R.R. (2019). Restrictions, power, companionship, and intimacy: A metasyn thesis of people with intellectual disability speaking about sex. *Intellectual and Developmental Disabilities, 57*(3), 212-233. DOI: 10.1351/1934-9556-57.3.212
- Rohleder, P. & Swartz, L. (2009). Providing sex education to persons with learning disabilities in the era hiv/aids. Tensions between discourses of human rights and restriction. *Journal of Health Psychology, 14*(4), 601-610. DOI: 10.1177/1359105309103579

- Sakallı-Gümüş, S. & Altınsoy, M. (2015). Hatay okullarında engellilerin cinsel eğitimi durum değerlendirmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 63-72. <http://dergi.adu.edu.tr/egitimbilimleri/>
- Schmidht, E.K., Brittany, N., Havercamp, S., Sommerich, C., Weaver, L. & Darragh, A. (2021). Sex education practices for people with intellectual and developmental disabilities: A qualitative study. *The American Journal of Occupational Therapy*, 75(3), 1943-1976. DOI: 10.5014/ajot.2021.044
- Schwartz, R.J. & Robertson, R.E. (2019). A review of research on sexual education for adults with intellectual disabilities. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 42(3), 148-157. <https://doi/10.1177/2165143418756609>
- Scmidt, E.K., Beining, A., Hand, B.N., Havercamp, S. & Darragh, A. (2021). Healthcare providers' role in providing sexual and reproductive health information to people with intellectual and developmental disabilities: A qualitative study. *JARID*. Special Issue. 35.1019-1027. DOI: 10.1111/jar.12861.
- Sharma, S. & Sivakami, M. (2019). Sexual and reproductive health concerns and persons with disability. *Journal of Biosocial Science*. 51(2). 225-243. DOI: 10.1017/50021932018000081
- Sinanson, V. (2002). *Çocuğunuzu tanıyın. Engelli çocuk*. (Çev. Duruker, F.). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Strang, J.F., Kenworthy, L., Daniolos, P., Case, L., Wills, M.C., Martin, A. & Wallace, G.L. (2012). Depression and anxiety symptoms in children and adolescents with autism spectrum disorders without intellectual disability. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 6, 406-412. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2011.06.015>
- Steele, S.M. ve Cato, K.L. (1989). The role of the clinical nurse specialist in the assessment and development of social-sexual skills of adults who are developmentally disabled. *Clinical Nurse Specialist*, 3(3), 148-153.
- Strnadova, I., Loblinzk, J. & Danker, J. (2021). Importance of sex education for a successful transition to life after school: Experiences of high school girls with intellectual disability. *The Journal of Learning Disability*. 49. 303-315. DOI: 10.1111/bid.12403
- Şentürk, G.E. (2006). *Ortaöğrenim kurumlarına devam eden öğrenciler ile bu kurumda çalışan öğretmenler ve yöneticilerin cinsellikle ilgili yanlış inanışla bilgi ve inanışların belirlenmesi ve bir uygulama*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tamas, D., Brkic-Jovanovic, N., Rajic, M., Bugarski-Ignjatovic, V. & Peric-Prkosovacki, B. (2019). Professionals, parents and the general public: Attitudes towards the sexuality of persons with intellectual disability. *Sexuality and Disability*. 37.245-258. <https://doi.org/10.1007/s1195-018-09555-2>
- Tarhan, N. (2004). *Aile yaşamı ve cinsel sağlık programının (AYCSP) zihinsel engelli kız çocukların cinsel bilgi düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşçı, A.İ. (2016). Cinsel sağlık. (Ed: Şeker, M. & Bulduklu, Y.). *Aile sağlığı* (içinde 40-59). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Teke, H. & Melekoğlu, M. (2022). Erken çocukluk dönemi cinsel eğitim çalışmalarının incelenmesi: Bir sistematik derleme. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 22(2). 144-160. DOI: 10.53629/sakaefd.1106519
- Tekgöl, N., Saltık, D. & Tuncer, Ö. (2014). Cinsel sağlık eğitiminin, ergenlerde sorumlulukları artırmadaki önemi. *Tepecik Eğitim Hastanesi Dergisi*. 24(3)3, 179-186.
- Teti, M., Cheak-Zamora, N., Lolli, B. ve Maurer-Batjer, A. (2016). Reframing autism: young adults with autism share their strengths through photo-series. *Journal of Pediatric Nursing*, 31, 619-629.
- Ulusavaş, M. (1990). Cinsel deneyimlerden koruyucu cinsel eğitim. *Yaşadıkça Eğitim*. 13, 37-38.

- Uzun, Ö. (2015). *Zihin engelli ergen kız öğrencilerin cinsel eğitim alma sürecinde öğretmenlerin ve ailelerin karşılaştığı sorunların incelenmesi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Van Bourgondien, M.E., Reichle, N.C. & Palmer, A. (1997). Sexual behaviour in adults with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 27(2), 113-125. <https://doi.org/10.1023/a:1025883622452>
- Varol, N. (2005). *Beceri öğretimi ve özbakım becerilerinin kazandırılması*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Verhoef, M., Barf, H.A., Vroge, J.A., Post, M.W., Van Asbeck, F.W., Gooskens, R.H. & Prevo, A.J. (2005). Sex education, relationships, and sexuality in young adults with spina bifida. *Arch Phys Med Rehabilitation*, 86, 979-987. <https://doi.org/10.1016/j.apmr.2004.10.042>
- Walters, F.P. & Gray, S.H. (2018). Addressing sexual and reproductive health in adolescens and young adults with intellectual and developmental disabilities. *Wolters Kluwer Health*, 30(4), 451-458. <https://doi.org/10.1097/mop.0000000000000635>
- disorder. *Journal of Child Sexual Abuse*, 22, 72-89.
- White, S.W., Elias, R., Salinas, C.E., Capriola, N., Conner, C.M., Asselin, S.B., Miyazaki, Y., Mazefsky, C.A., Howlin, P. ve Getzel, E.E. (2016). Students with autism spectrum disorder in college: results from a preliminary mixed methods needs analysis. *Research in Developmental Disabilities*, 56, 29-40.
- Wilson, N.J., Bright, A.M., Mac Donald, J., Frawley, P., Hayman, B. & Gallego, G. (2018). A narrative review of the literature about people with intellectual disability who identify as lesbian, gay, bisexual, transgender, intersex or questioning. *Journal of Intellectual Disabilities*, 22(2),171-196. [10.1177/17446295166822681](https://doi.org/10.1177/17446295166822681). journals.sagepub.com/hom/jid
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Matbaacılık.
- Yıldız, G. (2020a). En çok konuşulan en az merak edilen: zihin yetersizliği olan yetişkinlerde cinsellik. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 10(1), 827-855. <https://doi.org/10.18039/ajesi.682164>
- Yıldız, G. (2020b). *Zihin yetersizliği olan genç yetişkinleri istihdama hazırlamada bağımsız yaşam eğitimi programının etkililiği*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldız, G. & Cavkaytar, A. (2017). Effectiveness of a sexual education program for mothers of young adults with intellectual disabilities on mothers' attitudes toward sexual education and the perception of social support. *Sexuality & Disability*, 35, 3-19. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11195-016-9465-5>
- Yıldız, M. (2020). *Romantik ilişkiler*. Asperger sendromu ve otizm: Çocukluktan Yetişkinliğe (içinde 7. Bölüm) (Ed: Akmanoğlu, N.). 229-269. Eğiten Kitap.
- Yılmaz, H. (1994). Cinsel eğitimde gençlerin beklentileri ile aynı konuda ana-baba ve öğretmen tutumları. *Yaşadıkça Eğitim*,33, 19-23.
- Yılmaz, M. (2011). Cinsel eğitimde kütüphanelerin rolü. *Türk Kütüphaneciliği*, 25(1), 8-34.
- Yurdakul, A. (1991). Engelli ergenler ve cinsel eğitim. *İlkışık Dergisi*, 1, 1-4.
- Yücesan, A. & Ayaz-Alkaya, S. (2017). Okullarda göz ardı edilen bir konu: Cinsel sağlık eğitimi. *Med.JSDU/SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(2), 200-209. DOI:10.17343/sdufd.342828.